

ՆԵՐՍԷՍ ԵՊՍԿ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

(ՍՍԱԿԱՆ ՎԱՐԴ.)

ԿԱԹՈՒԼ ՄԸ ԶՈՒՐ

ԱՅՐԱԾ ՍՐՏԵՐՈՒ

Ե. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Օ. ԱՐԶՈՒՄԱՆ

1912

9(47.925)

Ղ - - 17

3(47.325)

7-17

19 AUG 2011

19 AUG 2006

ՆԵՐՍԷՍ ԵՊՍԿ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

(ՍՍՍ.ԿԱՆ. ՎԱՐԳ.)

326

ԿԱԹՈՒԼ ՄԸ ԶՈՒՐ

ԱՅՐԱԾ ՍՐՏԵՐՈՒ

Լ. ԳՈՒԼԻՍ

ԳՐԱՏՈՒՆ Յ. ԳԸԼԸՃԵԱՆ

1912

2-8 MAR 2013

7263

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ

Օ. ԱՐՁՈՒԾԱՆ

Կտ. № 1783/55 № 105

57142-66

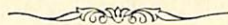

ՆԵՐՍԷՍ ԵՊԻՍԿ. ԳԱՆՈՒԷԼԵԱՆ
(ՍՍԱԿԱՆ ՎԱՐԴ.)

«Ո՛ր տալը զգուխ իմ ջուր եւ
յաչս իմ աղբիւրս արտասուաց:
Եւ լալի գծողովուրդս գաիւ եւ
զգիշեր եւ զվիրաւորեալս դստեր
ժողովրդեան իմոյ»:

(Ողբ Երեմիայի Ա. 1—4)

ԿԱԹՈՒԼ ՄԸ ԶՈՒՐ ԱՅՐԱԾ ՄՐՏԵՐՈՒ

«Յուսով խնդացիք, նկողութեան
համբերեցիք, աղօթից սեպ կացիք»
(Հռոմ. ԺԲ. 12)

Ո՛վ տարաբախտ ժողովուրդ Հայոց Կիլիկիայ, դու որ
հոգևորապէս ու սոսկալի հարուածներու լախտին տակը
Չախճախուած կեանք մը կ'ապրիս հիմա, նոյն հարուած-
ներու տակ ոչ նուազ Չախճախուած, բայց սակայն ո՛չ
երբէք ընկճուած կամ յուսահատած, Սասկանն է որ,
կը խօսի քեզի հետ՝ իրեն նիւթ ունենալով Կիլիկիացի
նշանաւոր ու պերճախօս Ս. Առաքեալին սա երեք գե-
ղեցիկ ու իմաստալից խօսքերը. «Յուսով խնդացէք, նե-
ղութեան համբերեցէք, աղօթից ստէպ կացէք» : Առ սա
երեք խօսքերը՝ իբր կաթիլ մը ջուր զովացուչիչ, սրտիկու-
համար պէս պէս ցաւերով ալրած ու մրկած վիրաւոր
սրտիկ, հրկիզուած ու քանդուած օճախիկ մոխրակոյտին,
ու ողջակիզուած սիրելի նահատակներուդ ամբայցած սուրբ
ոսկորներուն :

Ձեռք ուղեր քեզի համար Երեմիական լացքի ողբերգութիւնը հիւսել, վասնզի քու ամբողջ կեանքդ՝ ինքնին ողբերգութիւն մըն է եղած ծնած օրէդ ի վեր. այլ ես կ'ուզեմ, կը փափաքեմ քեզի մտանանկել ան իրական կեանքի փշոտ ճամբան, ուսկից ստիպուած ես քալելու ե ուր անհրաժեշտ պէտք են քեզի, վաղուան կեանքի յոյսը, տառապանքի համբերանքը, ու աղօթքին միացած՝ մտքի ու բազկի աշխատութեան ուժերը օրհնեալ: Միթէ սա մեր ամենօրեայ ապրած դժբախտ կեանքին մէջն ալ՝ ամէնէն կենսական, ամէնէն անհրաժեշտ պէտքերը ասոնք չե՞ն մի. ու նոյն իսկ աշխարհի գործնական կեանքի յառաջդիմութեան էական սլայմանն ու պահանջը:

Բարբարիկ դարերու այն հայաջինջ շրջաններուն մէջն իսկ, աս երեք հոգեկան ուժերը հզօր, մեր տառապող ու հայածական այն ցեղին կեանքի ու կենդանութեան ջիղն ու զսպանակը չե՞ն եղած: Հոգիի ան ի՞նչ գերմարդկային արիութիւն մըն է սակայն, յուսով խորնդալ՝ դառնապէս լացած ժամանակ, նեղութեանց համբերել ու տոկալ դուրսմի ու զրկանքներու մէջ, աղօթել ու աշխատիլ սա կեանքի յարատեւ պայքարին մէջ՝ արցունքի այրող չիթերը բիրերուն վրայ: Ահա ասի եղած է սկզբունքը քու ցեղիդ, ո՞վ Հայ ժողովուրդ. անոր բնատոհմիկ ու ինքնայատուկ յատկանիշը, ուր կը ցոլանայ իր անեղծ նկարագիրը մաքուր, անոր ձեռններէց ոգիին բովանդակ մեծութիւնը, անվհատ ու անընկճելի կամքն ու կորովը:

Ես քեզի փաստացի յոյց տամ պիտի, թէ ո՞ր աղբ, ո՞ր ցեղ կրնար նման Հայուն պահել անաղարտ ու անկորուստ իր գոյութիւնը, կրօնն ու լեզուն, իր տոհմա-

յին աղնիւ յատկանիշները՝ ճակատագրուած ըլլալով հանդերձ ապրիլ այնպիսի ագէտ, մոլեռանդ ու մոլի, բարոյապէս ու բարոյականապէս ինկած ցեղի մը մէջ, մանաւանդ սահմանադրութենէ առաջ, պաշը-պօզուֆ, բռնապետ կառավարութեան մը ձեռքին տակ՝ որ կործանել ու քանդել գիտէր քան չինել ու չէնցնել, խանգարել գիտէր՝ քան բարեկարգել, փարատել ու բզկտել գիտէր՝ քան բուժել ու բարերարել:

ՅՈՅՍԸ ԿԵԱՆՔՆ ԻՍԿ Է

Այսօրուան կացութիւնդ՝ կրնայ շատ դժնդակ ու դժուարին եղած ըլլալ, կրնան սեւ մտածումներու ամպերը մըրկոտ՝ պաշարել միտքդ, ու ահաւոր պէտաւ մը սարսափը թեւածել մեռելոտի գլխիդ վերեւ ուրուականի մը պէս հոգեսարսուռ, բաց միթէ յանկարծ վաղուան խաղաղութեան յոյսն ալ՝ արիւթթիւն մը չի՝ ներշնչեր արքամաթախիծ հոգիիդ դարձեալ ապրելու ատ կեանքդ, որուն մշուշապատ հորիզոնին վրայ կը նշմարես նոր լոյսի մը, նոր արեւի մը յուսածապիտ ցոլքերը անոյշ։ Յոյսը կեանքն իսկ է մարդուն, ան՝ աշխարհի կենաց յաջողութեան միակ պայմանն է, ան է որ իր շուշանաթոյր օրհնեալ ձեռքովը, մեր խորտակուած կեանքին բեկորները դարձեալ իրարու քով կը բերէ, մեր հոգիին ու մտքին վշտուած թեւերուն թռիչներ կը կապէ, ու պալասանը կ'ըլլայ մեր խոցոտուած սրտի վէրքերուն։ Յոյսը մոգական այնպիսի զօրեղ ուժ մըն է, որ կը սրտապնդէ մեզի մեր անկումներուն մէջ, կորով ու քաջութիւն կը ներշնչէ՝ մեր ընկճուած հոգիներուն, ապրելու համար նոյնիսկ այն վայրկեաններուն ուր չարիքը անխուսափելի է և մահը դուռէ ստոյգ։

Յոյսը՝ երկնային պարգեւներուն էն մեծագոյնն է, էն չընապը. ան է, որ մեզի տանիլ կուտայ ու համբերել՝ կեանքի ամէնէն անտանելի, ամէնէն դժուարներ անձկութիւններուն ու նեղութիւններուն, նեղութիւն-

ներ, որոնք առանց յոյսի, չատ չուտ պիտի ընկճէին, պիտի մահացնէին մեր կեանքը։

Բոլոր մարդիկ, վաղուց պիտի լքէին, պիտի արհաւմարէին աս կեանքը, իրենց գործն ու ձեռնարկը, եթէ ապագային անպատճառ յաջողելու յոյսը չունենային իրենց սրտին խորքը։ Ան՝ անթիին հացն է, մերկին ծածկոյթը, լացողներուն ժպիտը, զրկուածներուն պաշտպանն ու իրաւունքը, զնաւներու խոհաւ ու մահացնող խցիկներու մէջ արգիլուած տառապողներու՝ աներևոյթ այցելու հրեշտակը։ Յոյսը կը վարատէ մեր տրտմութեան մուսլը, ան կը մխիթարէ մեր տրտում հոգին, ու մեր ամենադառն արցունքներուն մէջն իսկ կը խառնէ իր քաղցր ու սրտապնդիչ ժպիտը։ Ժողովուրդ Հայոց, ա՛ռ այս յոյսի հրեշտակը սքալիդ ու քանդուած տանդ մէջ։ Յոյսը՝ կեանքն իսկ է լսի. դու ու ե է մէկ ձեռնարկիդ մէջ յաջողելու դադանիքը ուրիշ տեղ մի՛ փնտռեր. ու ե տեղէ մը մի՛ յուսար, անոր դադանիքը քու հոգիիդ մէջն է. հոն փնտռէ նախ, նախ դու քեզ օգնէ, վերացական և ոչ իրական բաներու վրայ յոյս մի՛ դնել, այլ զի՛ր նախ՝ քու անձիդ, քու մտքիդ, քու բաղիւղ, քու բոլոր հոգեկան ու բարոյական կարողութեանցդ վրայ, մնացածը սպասէ Աստուծոյ։ Մենք չատ անդամ անիրական ու անկարելի բաներու վրայ յոյս կը դնենք, ու երբ ան ի դերեւ կ'ելլէ, այլ ևս ամէն բանի մասին կ'ըլլանք լիքատառաւ։ Անկարելիին վրայ պէտք չէ մտածենք, մեր կարողութեան սահմանին մէջ՝ առանց յուսահատելու աշխատինք, մաքաւինք այն ամէն զըժուարութեանց դէմ, որ կրնան մեզի արդէր ըլլալ, հաստատուն ու անյողգող կենանք այն կուտանին վրայ, ուր ոտք դրած ենք։

Մեր յոյսերուն մէջ զուարթ ըլլալու ենք և ուրախ, փոյթ չէ թէ ուրախ ըլլալու ոչ մէկ առիթն իսկ ունենանք. արամութիւնն ու լալիսնութիւնը կը ջլատեն մեր բարոյական ու ֆիզիքական բոլոր ուժերը: Ծշմարիտ ու իրական յոյսը՝ չիտարեր մեզ, կը քաջայերէ ու կը խնդացնէ, չվնասեցնէր, այլ կ'արիացնէ, դէպ ի յառաջ կը մղէ՝ չընկրկեցնէր մեզ:

Ժողովուրդ Հայոց, բոլոր այն դարերու ահաւոր չրջաններուն մէջ, ուր մեր Հայ ցեղն է տառապեր, խոչտանդուեր, թալլուեր ու սպաննուեր, բայց անի կրցեր ու գիտցեր է՝ դարձեալ վերադարձի, չինկ իր քանդուած բոյնը: Ան՝ ներկային ապրելու հարկին տակ ու սպառաքին յաջողելու յոյսով, ա'լ աւելի եռանդով, ա'լ աւելի կորովով ձեռնարկած է իր գործին, իր արհեստին, դարձեալ առեւտուրի հրապարակն է իջեր, կռուի ասպարէզը իջնող արիասիրտ քաջի մը պէս վերաւոր: Ան՝ իր հրդեհուած, մոխիր դարձած մտքի ու հոգիի զոյգ տաճարները սրբազան, նորէն շինած, վերականգնած է ոչ միայն քանդուումներու, աւերներու, այլ նոյն իսկ իր սիրելի նահատակներուն այրած ու ամխայցած ոսկորներուն վրայ: Մեր ցեղին աս արիւթեան տոկունութեան վրայ՝ օտարներն իսկ հիացեր ու ապշեր են, ծափեր ու դնահատեր են դաշն, իսկ մեզի կողապտողները, մեզի մտքովները՝ տաթահարեր ու զարմացեր են ապշօրէն իրենց դրկից Հայուն անմեռ ու անվնաս հոգիին վրայ, որ իրր ու նման առասպելեալ փխնիկ թռչունին, կրցեր է ու կրնայ միշտ առանց փճանալու, բոցերու ու մոխիրներու մէջէն վերակենդանանալ ու թռիչներ կապել առաջուրնէ ա'լ աւելի զօրեղ, ա'լ աւելի դեղեցիկ: Ժողովուրդ Հայոց, քու ճակատագիրդ ոչ երէկ և ոչ այսօր է

սկսեր ըլլալ այսպէս, ան քու ծնած օրէդ այսպէս է եղած. եթէ քու տեղդ ուրիշ ցեղ մը, ուրիշ ազգ մը ըլլար, անի վազուց կորած ու փճացած պիտի ըլլար աշխարհի վրայէն, ինչպէս իրեն ժամանակակից և իրմէ շատ աւելի հզօր ու մեծ ազգեր. թող անաչառ պատմութիւնները խօսին այս մասին:

Արդարեւ, մեր կեանքը՝ չա'տ դժնդակ ու դառն եղած է, խախուռ աշխարհի ցի'ր ուցան, երեք հզօր և ոչ սահմանադրական կառավարութեանց լուծին տակ՝ տանջուեր, չարչարուեր, խաչուեր ու խաչուեր ենք. բայց միացեր ենք անմեռ ու կենդանի. զու Հայ Ժողովուրդ՝ մըջիւններու պատմութիւնը լաւ դիտես, անոնք կարաւան կարաւան շարունակ իրենց երթ ու դարձը կ'ընեն անդադրում, ամալի ու ընդարձակ դաշտերու մէջ, որոնց վրայէն անխնայ կը խոտորին կանցնին մարդիկ ու անասուններ. ատ յամառ ու փոքրիկ կենդանիները սակայն երբէք չեն դադրիր կեանքէ ու կենդանութենէ, անոնք դարձեալ կ'անցնին ու կը դառնան անդու ու անդադար նոյնիսկ իրենց ինկած ու մեռած ընկերներու դիակներու վրայէն: Այսպէս չէ՞ եղած միթէ քեզի համար ա'լ ամէն ժամանակ, դարերու սկսնողք չրջաններուն մէջ՝ քու ծոցէդ, քու սիրելի զաւակներէդ՝ ո'րքան ընտիր ընտիրները ինկած են դիտապատ կեանքի ճամբուն մէջ, խեղդուած իրենց արցունքի ու արիւնի կարմիր ծովերուն մէջ՝ առանց կարենալ տեսնալու կեանքի, ինչքի ու պատուոյ, խաղաղութեան ու ազատութեան աւետեաց երկրին արդիւնքը երջանկաւէտ: Բայց դու, կրցեր ևս յամառօրէն շարունակել կեանքիդ ու դոյութեանդ կարաւանը, սարսափի ու մահուան սահմաններէն ա'լ անդին՝ դէպ ի նոր կեանքի սահմանները, ու զըժ-

բախտութեանդ տառապանքի անտպատին մէջ՝ ինկած ու մեռած Մովսէսներնուդ տեղ, նոր Յեսուէներ են յաջորդեր՝ արի՛ ու անձնադո՛հ. ա՛խ սակայն, ո՞րքան քիչ ցանցառ է եղած անոնց թիւն ալ:

Դու լա՛ւ համոզուէ՛ ժողովուրդ. Հայոց, թէ ո՛չ մէկ բռնապետի արիւնտա ձեռքը, ոչ մէկէ աւելի ջարդեր ու սրածուծիւններ՝ չպիտի կրնան ջնջել քեզի աս աշխարհի վրայէն, եւ կեցնել ու յասեցնել քեզի ցեղիդ գոյութեան կոխը մղելէ. Թիմուրլէնկ ու Շահապաղներ, Արաբական ու Թաթարական արիւնարբու ջոկիւններ, Սուլթան Համիտի պէս արիւնկղակ կեանքիդ ու գոյութեանդ ներոնները՝ չկրցան ու չպիտի ալ կրնան խաղառ մահացընել քեզի: Դանի որ ինքնալիտտահութիւնը ունիս, ու ունենաս՝ դու պիտի ապրիս. քանի որ համբերել գիտես տաղնապներուդ, իրական ձգտումներուդ համար, պիտի յաջողիս. քանի որ զօրեղ հաւատք մը ունիս գործիդ միացուցած՝ իբր մարդ, իբր ազգ ու իբր յառաջդիմասէր ցեղ մը մտացի, մի՛ վախնար՝ գոյութենէ չպիտի դադրիս. այնքան ատեն՝ ցորքան աշխարհ կայ ու կը մնայ, ցորքան արեւը իր կեանքոտ ճառագայթներովը՝ լուսաւորէ մեր մպտակը: Ասի իմ զօրաւոր հաւատքս է, քու նահատակ հոգիիդ արիւթեան, մաքուր նկարագրիդ ու ազնիւ զգացումներուդ վրայ, զորս ինչպէս անցեալ բարբարոս ու խաւարակուռ դարերը չեն կրցեր ընկճել ու մթագնել, նոյնպէս չպիտի կրնան ապագայ դարերը եւ կեցնել քեզի յառաջդիմութեան ու գարգացման այն ասպարէզէն ու վաղքէն որուն այնքան ընդունակ ես իրապէս:

Դու մի՛ յուսահատիր՝ բոլոր այդ կրած հարուածներէդ, որոնք քեզի ոչ միայն ճշակոտոր ընել վորձեցին,

այլ և արմատախիլ. կացիններու, եւրապայական հարուածներու ենթարկուեցար. բայց դարձեալ աճեցար ու պիտի աճիս ուսմանս ուսաքանց որթատունկերու նման: Դու քայէ անսպթաք ու անմկար, քաղէ՛ չափ ուսած ու կշռուած հաստատուն քայլերով, արի՛ ու անվէներ եղիր անձդ, պատիւդ պաշտպանելու մասին. կոխէ անցիր ոտքերուդ առջև ցցուող արգելքները, անցիր տառապանքի փուշերու վրայէն, անցիր դիակներու, աւերներու վրայէն՝ խիզախ քաջի մը պէս: Հայ ժողովուրդ, դու առիւծի սիրան ունեցիր անակընկալ տաղնապներուդ պահուն, վազրի անվէներութիւնը՝ սարսափելի ու վտանգի օրերուդ, իմաստութեան, հեռատեսութեան չըջանայեցութիւնը ունեցիր գործելու, խօսելու առիթներուդ մէջ ու պապերուդ լոյս հաւատքին բոց կայծերը կուրծքիդ տակ ու հոգիիդ խորքը: Կրթէ՛, դաստիարակէ՛ զաւակդ. ժամանակի ու դարուս պահանջման համեմատ. օժէ անոր մանուկ հոգիին ալքերը հայկնական սուրբ ու մաքուր զգացումներով, չինէ անոր մէջ անեղծ նկարողիր մը ազնիւ, հաստատէ անոր հոգիին մէջ բարոյական բարձր կեանքի մը սկզբունքները, սորվեցուր անոր ամէն պատահական ու անակնկալ չարիքներուն հանդէպ պատրաստ գտնուիլ ու կուրծք տալ արիւրբար: Սորվեցուր անոր սիրել արդարութիւնն ու ճշմարտութիւնը, կատարել նախ պարտքը և ապա պահանջիլ ու պահպանել իր իրաւունքը: Մի՛, մի՛ մոռնար ըսել ու յանձնարարել զաւկիդ թէ՛ աշխարհի վրայ՝ չարերը, ստախօսները, խաղաղիւնները, գինեմոխները, խաղամոխները, բարոյապէս ինկածները, իր ազգը ուրացող ու դաւաճանողները՝ չեն կրնար երջանիկ ապրիլ. կամ իբր պատուաւոր մարդ՝ ճակատաբաց երեւալ

մարդկային ընկերութեան մէջ: Վերջապէս, սորվեցուր անոր՝ ինչ որ աղնիւ է ու կ'աղնուայնէ մարդը: Ինչ որ սլառուեալոր է ու կը բարձրացնէ մարդը: Լաւ համուշուած եղիւր որ, առանց բարոյականի, առանց մաքուր ու տոկուն նկարագրի ոչ մէկ մարդ, ոչ մէկ ընտանիք ու ազգ կրնան երջանիկ ըլլալ կամ լաւագոյն ապագայի մը վրայ յոյս ունենալ ու կանգուն մնալ: Երկչոտ, վատասիրտ ու թուլամորթ մի՛ մեծցներ զաւակդ, ատ կարգի սերունդ մը՝ իրաւունք չունի աշխարհի վրայ ապրելու: Ժողովուրդ Հայոց, քիչ մը վերը քու լաւագոյն մասնայատուկ յատկութիւններդ ու կողմերդ պատկերացուցի, ցեղիդ ինքնայատուկ նկարագրի աղնուութիւնը, կեանքի տոկունութիւնն ու արիւնքութիւնը փաստեցի ու յիշեցի. սակայն չե՞ս ուզեր որ տկար կողմերդ ալ նկարագրի ու բարոյականի ինկածութիւններդ ալ մատնանչեմ ու ցոյց տամ, որ իբր վարակիչ փառխտ՝ փակեր է մեր ազգային կենսական երակին ու կուշտին, ու կ'սպառնայ մահացնել մեզի:

Ձե՞ս յիշեր մեր շատերուն ազգասէրի անունին ու զիմակին տակ՝ սի՛ն փառասէրի ստախոսութիւններն ու սրուտաբանութիւնները, բանդէտի ու իմաստութեան հովերն առած մեր իմաստակութիւնը, մեր չունեցածն իսկ ցոյց տալու յիմար թեթեւամտութիւնը. իսկ ոմանց ալ ազգային կենսական գործերուն մէջ չէզոքի մեռելութիւնն անտարբերութիւնն ու անդգայութիւնը, գձուձ շահերու տախակութեամբ՝ ցոյց առած յուեռեռութիւնն ու թուլամորթութիւնը: Ձե՞ս յիշեր սահմանադրութեանէ առաջ ու ետքը՝ մեր շատ մը հաւաքոյթ ու ժողովներու մէջ, անհարկի ու անօգուտ վիճաբանութիւնները, որ կարծես Բաբելոնի կիսաչէն աշտարակին շուրջն ենք

հաւաքուած, ուր կարծիքի, գաղափարի ազմուկէն՝ ոչ միայն զիրար չենք կարող կամ չենք ուզեր հասկնալ, այլ հոյնիսկ մեր խորունկ ներքին ցաւերն ալ կը մոռնանք: Մեր ցեղային հիւանդութիւնն եղող այս անմիտ անմիաբանութիւնը՝ իրարու համար վստողական այնպիսի հզօր ու սոսկալի ուժ մըն է դարձեր որ, դարեր պէտք են մեր սրտերուն մէջ սիրոյ ու միութեան ձգողական փրկարար ուժը ստեղծագործելու համար: Աւա՛ղ որ սակայն մեր գլխէն անցած այսքան քանդիչ ու աւերող փորձութիւնները՝ չեն կրցեր փորձառու ընել մեզ, այն ազէտալի փորձութիւնները, որոնք դեռ չըջան կ'ընեն մեր շուրջն ու գլխոյն վերեւ՝ գիշակեր անդդնելու պէս:

Կրկեան ահաւոր եղեւնին բուն կեղերոնը՝ Ատանա քաղաքն էր եղած, թէեւ սպաննուողներն ալ մեծագոյն մասամբ զրսեցի Հայեր, մանաւանդ Հաճրնցիներ. բայց ես չեմ ուզեր աս Ատանա քաղքին հայ երիտասարդներու, հոյն իսկ ընտանիքի տէր կարգ մը Հայերու բարոյական ինկածութիւնը պատկերացնել ու մատնանիշել. հոս ոչ նուազ թիւ մը կը կաղմեն թէեւ աղնիւ, անձնագո՛հ երիտասարդներն ու ընտանիքներն ալ, սակայն ցաւելով կը ցաւիմ ըսել որ, խաղամուտութիւնը, գլխեմուտութիւնը ու բարոյական ապականութիւնը գլուխն առեր ոյնքան սանձարձակ ու խելայեղօրէն առաջ կ'երթայ որ, սրտի մօրմօքումով ու դառն կսկիծով մը կ'ըսեմ թէ՛ վախճանը շատ ազէտալի պիտի ըլլայ: Ատանա ցոյցը չեն կրնար ուրանալ աս տխուր իրողութիւնը, որուն առաջքը առնելու համար ապարդիւն մնացեր են հախորդ Աւաշնորդին բոլոր գործնական ջանքերը. ու աս ընթացքը մոլորանքէ մոլորանք ու դէպ ի անկում, փճա-

ցում կ'առաջնորդէ զիրենք: Աս քաղաքը ինչ կրակէ չըջաննելէ անցեր է. իր հողն ու քարեր արիւնով են ներկուած. հոն պարկեշտասուն հայ կիներու և կոյսերու պատիւները բռնաբարուած են հակասահմանադրասէր լիտի ու լսիրչ խուժանին կողմանէ. հիմա սակայն մոլորեալ երիտասարդութիւնն է որ ա՛յլ աւելի ինքզինքը կ'անպատէ քան երէկուան իր թշնամին: Դէպքէն յետոյ տեսնուած բարուց տպականութիւնը, բարոյական ինկածութիւնը ա՛յլ աւելի աչքառու է քան անկէ առաջ: Բնիկ Ատանայի երիտասարդութիւնը՝ փառք Աստուծոյ, զերծ է մնացեր մեծագոյն մասամբ ընդհանուր սրածութենէ. այսօր ան ողջ առողջ է մարմնով՝ (թէ և ամէն տեսակ անբուժելի ախտերով ալ վարակուած) բայց անի հոգիով ու բարոյականով հոգեվարք է: Բարոյական աս մահն ու փճացումը՝ ա՛յլ աւելի տոկալի չէ՞ քան սուրի, հուրի ու կացինի ջարդը. վերջինը յանկարծ տեղի կ'ուներայ, որուն Հայ ցեղը վարժ է, բայց առաջինը յամբար ու կամայ կամաց:

Ես Ատանա, առժամայ ութ ամսուան պաշտօնիս չըջանին մէջ, երբէք չխօսեցայ Աւետարանին մէջ յիշուած դժոխքին վրայ, այլ խօսեցայ, չեչտեցի, չարուեսակ այն զարհուրելի ու ահաւոր դժոխքին համար, ուր մարդիկ, ընտանիքներ ու ցեղեր աս աշխարհի վրայ ողջ ողջ կ'իյնան ու կը փճանան յաւիտենապէս: «Եւ ճանապարհք որ թուին յաչս մարդկան թէ ուղիւ իցեն, բայց կատարած նոցա հայի յատակս դժոխոց» (Առակք Ժ. 25) աս զոհար առակը ո՛րքան կը պատշաճի ատ մեր տգէտ, բարոյապէս ինկած երիտասարդութեան, որուն կեանքի ընթացքը, իրեն առած սխալ քայլերը՝ ուրիշ ելք ու վախճան չեն կրնար ունենալ, եթէ ոչ դէպ ի աս աշ-

խարհի դժոխքին խոր յատակն ու դէպ ի անդունդը փճացման:

Ժողովուրդ Հայոց, Սահմանադրութեան հռչակումէն անմիջապէս յետոյ, դու Իսլամ հայրենակիցներէդ աւելի անսահման ուրախութիւն մը զգացիր, ազատութեան հոգէարբշիւ գինիովը գինովցած՝ անբացատրելի խինդ ու ցնծումներ ունեցար, այո՛, շատ ու չափազանց ուրախացար. վասն զի դու շատ ու չափազանց ալ տառապած ու չարչարուած էիր. ու ատի սակայն շատ տեսանք քեզի քու տգէտ ու մոլեռանդ Իսլամ հայրենակիցներդ, որոնք բռնապետութեան խմորովը թրծուած էին, ու անկէ յետոյ ինչ որ պատահեցաւ՝ յայտնի է քեզի, և որուն վրայ չեմ ուզեր անդրադառնալ և որ այլևս անսահառ պատմութեան կը վերաբերի: Դու սակայն խոստովանէ՛, հայ ժողովուրդ, որ առանց աղ վայրենի ու հակասահմանադրական զրկից խուժանի հոգեբանութիւնը նկատողութեան առնելու, այնպէս համոզուեցար, միամտաբար այնպէս հաւատացիր, որ այլ ևս ազատ ևս իրապէս, այլ ևս օսմանեան երկրին մէջ արդարութիւնը, հաւասարութիւնը տիրապետեր են: Դու ազատասէրի ցուցմունքներ ունեցար, զրկեցիր հին վէրքերդ, հին փառքերդ, բայց ազատութիւնն ու հաւասարութիւնը չկրցող ըմբռնող քու թուրք զրկիցներդ, ասի չարաչար մեկնեցին, տարբեր մտածումներ, անհեթեթ կարծիքներ ու կասկածումներ ունեցան. ու ասի, ա՛խ, ո՛րքան սուղի նստաւ վրադ. ազատութեան նեկատրին հետ՝ խմցուցին քեզի արիւնի, արցունքի ամենասոսկալի վերջին բաժակն ալ. (ո՛ւր էր թէ վերջինն եղած ըլլար ան): Դու կեանքդ Գողգոթայի հոգեչարչար կեանքը եղաւ. չեմ ուզեր հոս մի առ մի ու մանրամասնօրէն յիշել այն ահաւոր աղէտ-

քին աւերներն ու քանդումները, հաղարաւոր անմեղ ու անզէն զաւակներուդ անասունի պէս խողխողուիլը, կացիներու ու լախարու տակ տրորուիլը. ո՞ղջ ո՞ղջ բուցերու մէջ ձննձերումը. չեմ ուզեր պատկերացնել հաւրիւրաւոր կոյսերուդ, նոյն իսկ վեց տարեկանէն սկսեալ՝ վաւաչող ու վայրենի ջոկիրներու կողմէ բռնաբարուիլը. չեմ ուզեր, ա՛խ, մաղերս կը քստմնին՝ ըսելու քեզի թէ՛ ո՞րքան ծիծկեր փոքրիկ մանկիկներդ սուիններու ծայրերը անցուեցան, մայրակորոյս անմեղ երախաներուդ վրայ կազեալիներ թափելով ողջակիզումը, անօրրա ու անուղորմ խուժանին ձեռքով... : Ճաճարներուդ, սեղաններուդ մէջն ապաստանած հաղարաւորներու ողջակիզման բոցն ու կրակը՝ մինչեւ երկինք հասաւ. բայց երկրի ծիրանաւորներուն ո՛չ սիրտը չարժեց և ո՛չ ալ մարդկային զգացումը ցնցեց : Ա՛խ գիտեմ, աս ամէնը կապարի պէս կը ճնշէ, կը ճոխէ սիրտդ ու վիրաւոր հոգիդ. մտածելով թէ աշխարհի ո՛չ մէկ կողմը, տիեզերքի ո՛չ մէկ անքաղաքակիրթ կէտին վրայ, ուր մարդ արարածը ոտք դրած ըլլայ, պատահած է այսպիսի հակամարդկային վայրագութիւններ : Դու սակայն, ո՛վ դժբախտ ու կենդանի նահատակ ժողովուրդ Հայոց, ցեղիդ մասնայատուկ արիւթիւնն ու տոկունութիւնը ցոյց տուիր դարձեալ քրտմնասարսուռ ջարդերու, բանտի ու գոխային տանջանքներուդ մէջ, ժանգոտ չլթաններու տակ ու մինչեւ կախաղանի վրայ, որոնց ոչ մէկուն ենթարկուելու չափ յանցանք կամ ոճիր մը գործած էիր :

Ու հիմա ի՞նչ ընել պէտք է քեզի, ի՞նչ կը խորհիս, գիտեմ վնասած ես, յուսահատ յուսախար, ո՛չ ո՛չ ստկայն. յուսահատութիւնը իրապէս մահացումդ պիտի ըլլայ, ամփոփէ դու բարոյական ուժերդ. արծիւի թռիչ-

ները կապէ մոքիդ, ու վիրաւոր սրտիդ մէջ մի՛ մեռցնէր ապագայի յոյսը. լաւ գիտցիր որ, արդարութիւնը, ճշմարտութիւնը պիտի յաղթանակեն : Դարձեալ ձեռնարկէ գործիդ ու արհեստիդ, կատարեալ վստահութիւն ունեցիր սահմանադրութեան վրայ, թէեւ ան անսուղջ վիճակ մը իսկ ցոյց տայ քեզի. սակայն մի՛ վախնար, անի այլեւս չփոխուիր, չիյնար. անոր անկումը՝ անկումն ու փճացումը պիտի ըլլայ մեր Օսմ. հայրենիքին, թէեւ մեր տգէտ Խալամ հայրենակիցներէն շատ քիչեր կ'ըմբռնեն ու կը հասկնան ասի. վասն զի անոնց շատերուն կրծոց տակ՝ ոչ հայրենիքի ճշմարտ սէրը կը բաբախէ, և ոչ ալ իրենց երէկուան դորձած անուոր ոճիրին վրայ կը մտածեն կամ կ'ամօթահարին : Սակայն քեզի ճակատագրուած է ապրիլ անոնց հետ կողք կողքի, միեւնոյն հողին վրայ, միեւնոյն հայրենիքին ծոցը, որ քու ալ սրբազան հայրենիքդ է : Դու սիրէ համերաշխութիւնը, եղբայրակցիր անոր հետ, ներէ անոր, վասնզի իր գործած ոճիրին գիտակցութիւնը չունի. բայց ոչ ես, ոչ ալ դու պիտի կրնանք ներել անոնց, որոնք թեւադրեցին այդ տգէտ ու մոռելանդ խուժանը, որ իր գրկից հայր մոր թէ, ինչքը թալլէ, պատիւը բռնաբարէ ու երկիրը լուայ արիւնով : Դու սակայն դարձեալ հաշտ աչքով նայէ աս տգէտ խուժանին, փոյթ չէ թէ անի դեռ խեթիւ կը նայի քեզ. երկնցուր ձեռքդ անոր, փոյթ չէ թէ անոր ձեռքերը մաքուր չեն, վասնզի ճակատագրուած ես անոր հետ ապրիլ աս երկրին վրայ, սիրաշահէ զայն, քու ճըշմարտ սահմանադրական անկեղծութիւնդ, քու անմեղութիւնդ յայտնի է. քու յանիրաւի կրած տառապանքներդ՝ երկրի դատաւորներուն ճակտին ու երկնքի լոյս կամարներուն վրայ գրուեցան : Դու, հայ ժողովուրդ,

աս Օսմ. կայսրութեան զարգացման ու յառաջդիմութեան մէջ՝ մեծ բաժին մը ունեցած ես ու պիտի ունենաս, զի աս երկիրը իսլամական երկիր մը չէ. աս երկրին զաւակներն ենք նաեւ մենք: Հին բռնապետական շրջանին մեր Իսլամ հայրենակիցները իբր ամբողջ տարր, իրենց բերտ ուժովը այնպէս կը կարծէին թէ՝ միւս ցեղերը, մանաւանդ Հայը, միշտ կեղեքուելու, միշտ կողոպտուելու, միշտ մորթուելու համար կը ծնէին իրենց դժբախտ մայրերէն: ու կուգային լոյս աշխարհ, որուն ոչ արդիւնքէն բաժին մը ունէին և ոչ ալ բաբիքներուն կրնային ըլլալ բաժնեկից: Հայը վեց հարիւր տարիներ այսպէս ապրեցաւ, այսպէս զրկուեցաւ ու տառապեցաւ: Հիմայ սակայն ո՛չ այնպէս, դու առաջ աս երկրին կը ծառայէիր արհեստովդ ու վաճառականութիւնովդ, գրամովդ ու մտքիդ ուժովը, այժմ սակայն պիտի ծառայես նաեւ կեանքովդ ու արիւնովդ: Ո՛վ հայ երիտասարդ, զինուորութենէ մի՛ խուսափիր. մի՛ փախչիր. սահմանադրութեան բերած միակ լարիքն ու ազատութիւնը սոք է, դու սիրէ զինուորի կեանքը, ցոյց տուր ցեղիդ պարկեշտութիւնը, հաւատարմութիւնը. բարձր ու մաքուր պահէ նկարագիրդ, ձկուն ու ճարպիկ եղիր զինուորական մարզանքիդ մէջ, ցոյց տուր անվեհեր քաջութիւնդ, մտքիդ ու բազկիդ ուժը, ապացուցանելու համար թէ՝ արժանի ես զինուորական ազգ մըն ալ կոչուելու, թէ դու զաւակն ես այնպիսի ազգի մը, որ իր զինուորական յաղթականի կեանքն ալ ունեցած է անցեալին մէջ: Սիրէ զէնքդ ու փամփուշտը, մինչեւ հիմա իբր ամբողջ ազգ մը, եկեղեցական շապիկ հագնել գիտէիր միայն, օ՛ն հազիր զինուորի զգեստդ ալ, կապէ սուրդ զոր սահմանադրութիւնը տուաւ քեզ

իբր աս երկրին հարազատ զաւակը, պատրաստուէ մարդու պէս ապրելու. քաջի պէս կռուելու, հերոսի պէս մեռնելու: Դու ապագային իբր մարդ, իբր ցեղ բոլոր իրաւունքներդ, կեանքդ, պատիւդ, ինչքդ, ու պապեհական օճախդ՝ անով պիտի պաշտպանես, որով պաշտպանած պիտի ըլլաս հայրենիքդ ալ:

ՆԵՂՈՒԹԵԱՆ ՈՒ ՎՇՏԻՆ ՄԷՋ ՄԱՐԴՈՒՆ ՄԵՇՈՒԹԻՒՆԸ

Ո՛վ վշտաչարչար ժողովուրդ. Հայոց, քեզի և երիտասարդ զաւակներուդ տուած խրատներուս ուշադիր եղիր. ցաւերէդ ու վշտերէդ մի՛ յուսահատիր, դու այսօր քան տարիներէ ի վեր վշտի ու տառապանքի կեանքն ես ապրած. բայց ատ ցաւերն ու վշտեր՝ չեն կրցիր ընկճել քեզի. վասն զի դու անոր մէջն ես ծնած, անով սնած, մայրիկդ վշտի ու արցունքի օրօրերգերովն է մեծցուցեր քեզի: Լալկան ու ողբացող մի՛ ըլլար սակայն, հերիք է, չա՛տ լացիր պէսպէս ցաւերէդ, լացող մարդիկ ու ազգեր՝ տեղ ու իրաւունք չունին եղեր աս աշխարհի վրայ, հասկցանք ասի: Վիշտէն մի՛ սոսկար սակայն, անի քու կեանքիդ անբաժան ընկերն է եղած, ոմանք կ'ըսեն թէ, վիշտը կը զատէ մարդուն բարոյական ու ֆիզիքական ուժերը. ես սակայն կեանքիս ամենաողաւն փորձառութիւնովը կ'ըսեմ թէ, վիշտը, տառապանքը, մեր կեանքին ադն են, մեր սրտերուն ծաղիկը ծիրանի:

Նեղութիւնը՝ կամ վիշտն է որ, ցոյց կուտայ կամ ի վեր կը հանէ մարդուն հոգեկան մեծութիւնը. նկարագրի և զգացմանց ազնուութիւնը: Վշտին խարաղանովը մտրակուած ու խարաղանուած հոգիներն են որ, մնացին արի ու անվեհեր, վասն զի տառապանքի ու վշտի մէջէն է որ կը ծնի ու ծնած է դիւցազնի կեանքը:

Վիշտը արդարեւ բոց մ'է, կրակ մըն է կիզիչ, ուր

մեր հոգիները, մեր կրքերն ու տկարութիւնները կ'այրին բայց չեն մոխրանար, կը գալարուին, բայց չեն փրճանար, այլ ոսկերչին քուրալին մէջ նետուած մետաղներու պէս՝ կը մաքրուին կը զտուին, ու ալսպիտի հոգիներն են, որ ա՛յլ աւելի գեղեցիկ, ա՛յլ աւելի հրապուրիչ երեւան կուգան կեանքի թատերարեմին վրայ: Դու ժողովուրդ. Հայոց, կեանքիդ տառապանքի ընթացքին մէջ՝ վիրաւոր հոգիդ լուացիր վշտի ու արիւնի կրակէ աւազանին մէջ, ու մաքրուեցար արցունքի գետերուն մէջ: Յեղերու և ազգերու պատմութիւնը ցոյց կուտայ թէ, անոնք իրենց կեանքն ու դոյութիւնը, և կամ ալժման երջանիկ դիրքը՝ ձեռք ձգելու, ապահովելու հաժար, որքան տառապած, որքան չարչիւղած, որքան արիւն ու արցունք են թափած: Կտ ազգերու զաւակները՝ վշտի ու տառապանքի հովտին մէջ են ապրեր, անոր փուչէ արիւնտ չափին են հագեր՝ մահուան պատանքէն առաջ, ու ատա ազատութեան ծիրանածին պատմութեանը. մարդ մը, ընտանիք մը, ցեղ մը նեղութեան ու վշտի մէջ ալ աւելի մեծ է քան հաճոյքի ու յաջողութեան մէջ, բոլոր մեծ հոգիները՝ տառապողներն եղած են անոնք անձեր են խիզախ ու անվեհեր վշտի ու հալածանքի դերբուկ ու ժուռտ արահետներէն, կեանքի Գեթսեմանիի արտմութեան հովիտներէն, ու չէ՞ մի որ, ամէն յաջողութեան ու յաղթանակի ճամբան՝ Գողգոթայի ստորոտէն է սկսեր իր վերելքը տաժանագին դէպի փառքի ու ազատութեան կատարը: Դարձեալ կը կրկնեմ, ժողովուրդ. Հայոց, նեղութեան համբերել ու տոկալ գիտցիր, ինչպէս ցարդ գիտցած ես: Հայը ընիկ իր հայրենի երկրին՝ Հայաստանի մէջ ըլլայ կամ Կիլիկիա, իր կեանքը արդէն հալածանքի, անխնայ հարուածներու,

զրկումի ու զուլումներու շարք մըն է եղած : Ու աս սե-
ճակատագիրը կամ դրութիւնը դեռ կը շարունակէ մինչեւ
հիմա նոյն իսկ սահմանադրական շրջանին մէջ, ուր Հայը
չկրցաւ լալն շունչ մը առնել , տէրն ըլլալ իր հողին , իր
ինչքին ու պատուոյն : Հայաստանի մէջ ցեղ մը կայ ,
խիզախ անվեհեր , բայց սոսկալի տղէտ ու անկիրթ . աս
վերջինները Համիտի ժամանակ քաջախերութեամբ ու վար-
ձատրութեամբ էին իրենց շարագործութեանց համար ու մինչեւ
փաշայութեան աստիճանին հասած , ու աս վայրագ-
քիւրտը՝ փաշա ըլլալէն յետոյ՝ ոչ թէ զրկից Հայը , այլ
նոյնիսկ իր հայրը կը մորթէ : Ո՛ր էր թէ ժամանակին
Հայաստանի մէջ Հայերը ատ քիւրտ ցեղին հետ սիրով
ու հաշտ ապրէին , կրթէին զանոնք , անոնց հետ եղբայ-
րակցութեան կապ մը հաստատէին , կամ իրենք ալ հա-
կառակ պարագային զինուէին , ոչ մին և ոչ միւսը կըր-
ցած են ընել Հայերը , որուն դառն հետեւանքը կը կրեն
և որուն դարման մը պիտի խորհի անշուշտ մեր սահ-
մանադրական կառավարութիւնը :

Ժողովուրդ . Հայոց , դու Ս . Առաքեալին խօսքը
միտքդ առ . կատարէ զայն բովանդակ կեանքիդ ըն-
թացքին մէջ , յուսով խնդա՛ , հեղութեան համբերէ , և
աղօթքիդ միայնութիւնը յարատեւ աշխատութիւնդ , դու պիտի
յաջողիս , դու պիտի տիրանաս իրաւունքիդ ու պիտի
ապրիս իրեն մարդ արժանապէս , փասն զի արժանի ես
ապրելու :

ԱՇԽԱՏԻԸ ԱՂՕԹԵԼ ԻՍԿ Է

Ի՞նչ է աղօթքը՝ կամ աղօթելը , անի մեր ներքին
մարդը , հողին՝ շարժող հոգեւոր զգացումն է . աղօթքը
մեր մաքուր զգացումներուն Սուրբ խօսակցութիւնն է
մեր Արարչին հետ : Անի կապ մըն է մեր ու մեր ստեղ-
ծողին միջեւ , որ մեր երկրաւոր ցաւագին կամքը կը կա-
պէ երկնային կամքին հետ : Մեր հաւատաւոր նախնիք՝
աղօթքով է որ մխիթարուած են , ու զօրացած բոլոր ի-
րենց դժբաղդ օրերուն մէջ : Աղօթքով է որ մեր հոգին
պահ մը վշտի ու տառապանքի սահմաններէն վեր , հօգի
ու պատանքի կապանքներէն դերձ , թուիչներ կապելով՝ կը
վերանայ , կը սլանայ դէպի վեր՝ հոգեւոր կեանքի մը
սահմաններուն մօտ , ուր մարդիկ այլեւս զիրար չեն
կրնար լացնել , այլեւս հոն չի հասնիր անմեղի պարանո-
ցին արիւնտտ սուրբ բռնաւորին , ուր միայն կը տիրէ ի-
րական ու կատարեալ խաղաղութիւնը , հաւատարու-
թիւնը , եղբայրութիւնը ու ՄԵՄ ԱՐԳԱՐՈՒԹԻԻՒՆԸ : Ա-
ղօթքը վերջապէս՝ խորապէս ըմբռնուած ու համոզուած
հաւատքի մը մղիչ ուժն է , աս վսեմ ու բարձրագոյն
զգացումն է որ , մեզի կը գօտեպնդէ մեր յուսավորի-
ւումներուն մէջ , կը մխիթարէ մեր արցունքի ու վշտի
օրերուն : Ժողովուրդ . Հայոց , աս հոգեմտեւոր աղօթքի
հաւատքը՝ չա՛տ լալն կալուածք մըն է ունեցեր մեր պա-
պերու հոգեւոր կեանքին մէջ , անոնք նոյն ջերմագին
հաւատքով համբերեր ու արիացեր , նոյն հաւատքով

ապրեր, գործեր ու յաղթանակեր, ու միեւնոյն հաւատքի կեանքով՝ մեկներ են առ արամութեան հովտէն, բայց դժբախտաբար, առ մեր հաւատաւոր պապերը չառ քիչ անգամ կրցեր են միացնել հաւատքին գործնական ու աշխարհի կեանքի պահանջքը. փոխանակ թշնամիին համար աղօթելու, թշնամիին դէմ աղօթելու են, երբ անսուբույ ու կացնույ յարձակիր է իրենց վրայ, ու փոխանակ իրենց կեանքն ու պատիւը պաշտպանելու հակառակ պարագային՝ ոչխարի պէս յանձնուելու են անոր, որ ոչ իրենց Աստուածը կը ճանչնայ և ոչ ալ մարդկային աղնիւ զգացումը տեղ մը ունի իր վայրագ հոգիին խորքը: Եթէ հաւատքը՝ առանց գործի մեռած է, աղօթքն ալ առանց աշխատութեան, առանց գործնական կեանքի բոլոր պահանջմանց գործադրութեան՝ աղարդիւն է, վասնզի աշխատիլը՝ աղօթել խել է:

Ժողովուրդ. Հայոց, վաղուան անատոյգ կեանքդ երբեք թող չվհատեցնէ քեզի. դու սիրէ աշխատութիւնը, սիրէ գործը: Ոմանք անանկ կը կարծեն թէ՝ Աւետարանը ծուլութիւն կը սորվեցնէ, թէ ան անգործութեան դասեր կուտայ մեզի ըսելով «հոգ մի՛ ընէք վաղուան համար», բայց ասի ըսելով՝ պատուիրած չըլլար մեզի, թէ անգործ ու անաշխատ անցընենք մեր այսօրուան կեանքը. զի ամէն օր իր աշխատանքն ու մտածումը ունի (չա՛տ է աւուրն չար իւր): Ոչ վաղուան կեանքին համար անհոգ ու անփութ ըլլալու ենք և ոչ ալ վստահ. կրնա՞ս գիտնալ թէ վաղուան արեւը իր հետ ինչեր պիտի բերէ քեզի. «մի՛ պարծիր վասն վաղիւն, զի ոչ գիտես զի՞նչ ծնանեսցի քեզ վաղիւն» (Առակք ԻԵ. 1-2): Ամէն օր ու ամէն ժամ իր բարիքն ու չարիքն ունի իր յաջողութիւններն ու ձախորդու-

թիւնները, այսօրուան մտածումը, աշխատութիւններդ, պիտի ապահովեն վաղուան յաջողութիւնդ, վաղուան կեանքդ: Դու այսօրուան կեանքդ լաւ ապրէ, լաւ խորհէ, լաւ գործէ, պատրաստ եղիր ամէն պատահակահուրթեան ու անակնկալ փորձութեանց, վստահ եղիր, պիտի յաջողիս ու կեանքդ պիտի ըլլայ ապահով:

Դու չե՞ս հանդիպած անանկ մարդոց, որ չառ հեղդաւն յուսահատութեամբ մը կ'ըսեն, «բաղդը երես է դարձուցիր մենէ» . այո՛ բաղդը երես կը դաժուենէ մենէ այն ատեն՝ երբ մինք կուճակ կը դարձուենք աշխատութեան: Բաղդին կամ ձակատագրին բանալին՝ յամառ ու յարատեւ աշխատանքն է, ծոյլ, տգէտ մարդիկ իրաւունք չունին ապրելու աշխարհի վրայ, և անոնք արժանի չեն կեանքի ոչ մէկ բարիքներուն, կրօնքի ոչ մէկ օրհնութիւններուն: Աշխատող ձեռքեր շարունակ քար մը կը տաշեն կը դնեն աշխարհի յառաջդիմութեան հոյակապ շէնքին. աշխարհ՝ փառքի ու մեծութեան մրցանակները կուտայ իր այն զաւկին միայն որ գիտցած ու կրցած է իր պարտքը կատարել, ծառայել ու օգտակար ըլլալ իր ցեղին, իր սոցիալին, իր ընտանիքին ու մարդկութեան: Մեր կեանքը՝ պէտք է նպատակ մը ունենայ, աննպատակ կեանքը՝ յիմարանոցներու պատըսնէնայ, աննպատակ կեանքը՝ յիմարանոցներու պատըսնէնէն, գերեզմանին մէջ, քարին տակը կը վայելն: Աշխատութիւնը կեանքին օրհնութիւնն է: Դու ցանէ աշխատութեանդ սերմերը քու սեփական ուժովդ մշակուած, քրտնքովդ, ու նոյնիսկ արիւնով ու արցունքովդ ուղղուած հողին մէջ, ուր սրտէդ, կեանքէդ ու հոգիէդ ալ բան մըն ես դրած, մի՛ յուսահատիր, ուշ կամ կանուխ անպատճառ պիտի քաղես արդար իրաւունքը աշ-

խատանքիդ. այսպէս կը սորվեցնէ մեզ աշխարհի ընթացքը, տառապեալ ցեղերու իրկուած ճակատագիրը ու այսօրուան ազատ կեանքը:

Ժողովուրդ. Հայոց, այսօրուան լաւագոյն մտածումը չըջանայեաց ու հեռատես ձգտումներդ, ու անվհատ ջանքերդ, պիտի ապահովեն վաղուան յաջողութիւնդ: Ազօթքիդ, յոյսերուդ, համբերութեանդ հետ միացուր աննկուն կամքիդ զօրեղ ուժը, այն ատեն արժանի պիտի բլլաս սպրկուել իրր մարդ, իրր Հայ և իրր ազգ մը:

Սիրէ՛ Հայր, այն ինչ կուտակցութեան կամ ինչ յարանուանութեան ալ պատկանի, հերիք է որ միեւնոյն ազգին զաւակն է, միեւնոյն տառապանքի կրակովը կը տապկուի ու կ'այրի, միեւնոյն ցաւը կը զգայ, միեւնոյն սուրբ բզմանքներով ու յոյսերով կը բաբախէ խոցատուած սիրաւ. քեզի համար ոչ մէկ բան կը սրտիս, դու ունիս արդէն ի ծնէ ու ի բնէ ձեռներէցութեան ոգին, յառաջդիմութեան ամէն յատկութիւններն ու ձիրքերը, կրնաս դու տիրանալ դրամի ու գիրքի քու յամուռ աշխատութեամբդ, քեզի համար ոչ մէկ բան կը պակսի, դու ոչ մէկ բանի կը կարօտիս, ա՛խ սակայն, դուն դաւերէ ի վեր կը կարօտիս միակ բանի մը, ուժի մը, հարստութեան մը, որ անհատներու կեանքին ջիւղն է, ցեղերու և ազգերու գոյութեան ուժը, որուն համար բազմաչարչար նահատակ եկեղեցիդ՝ շարունակ կ'ազօթէ իր արիւննաների կամարներուն տակ «Տո՛ւր աշխարհիս խաղաղութիւն, Ազգիս Հայոց Սէ՛ր, Ո՛րիՈՒԹԻՒՆ»։ Ահա աս սէրը, աս միութիւնը՝ կը պակսի քեզի համար։ Դու մի՛ վախնար, մի՛ յուսահատիր բարբաբիկ դարերու լախտի հարուածներէն, սուրէն ու հուրէն, որոնք միշտ սպառնացեր են բզկտել էութիւնդ, ջախջախել կեանքդ,

ընկճել անվնէր ու արի ոգիդ, քայքայել ու քանդել ցեղիդ ամրակուռ շէնքը բարոյական, ո՛չ, ոչ երբեք. մի՛ վախնար, հերիք է որ գոյութեանդ աղ շէնքը սիրոյ ու միութեան արիւնոտ շաղախովն է շաղախուած, անի ոչ երկնքի վտթորիկներն ու մրրիկները կրնան տապալել, և ոչ ալ երկրի գուլումին անհղ հեղեղները մոլեղին՝ կաւրոյ են կործանել, զի անի համոզուած զօրեղ հաւատքի մը ամուր ու անշարժ մայրին վրայ է հաստատուած ու իր յաւիտենական հիմերն է դրած:

Ու հիմա դու սահմանադրական շրջանի մը մէջն է որ կ'ապրիս, գիտցիր անոր ընձեռած առիթներէն ու միջոցներէն օգտուել, մի՛ վնասիր թէ՛ աս շրջանին մէջն իսկ դեռ կը շարունակուին կոյսերուդ պատիւի բռնաբարութիւնները, անմեղ զաւակներուդ սպաննութիւնները, եկեղեցիներուդ քանդումները, ինչպէս ըսի, ասի ո՛չ երէկ և ոչ ալ այսօր է սկսեր քու նահատակ հայ ցեղիդ համար, այլ իր գոյութեան օրերէն, բայց վերջապէս Արդարութիւնը, Ճշմարտութիւնը, Հաւասարութիւնն ու եղբայրութեան ոգին, ու իրական աշխատութիւնը՝ պիտի յաղթանակեն ուշ կամ կանուխ բռնակալութեան կործանարար ու քանդիչ բիրտ ուժին։ Բռնութեան չար ոգիին դէմ աս օտմ երկրին վրայ ազատութեան անկաշկանդ ոգին իր բռունցքը ցցից, մասամբ մը տապալեց, կործանեց զայն, որուն գերութեան անուշին տակ՝ հայ ցեղէն ոչ նուազ կը հեծեճէին, կը չարչարուէին միւս ոչ քրիստոնեայ դժբաղդ տարրերը, ու աղ չար բռնակալութեան գործին՝ որքան յարմար, որքան նպաստաւոր է և է ցարդ ատ ազգաւ տարրերը յանուն կրօնի իրարու դէմ հանել ու զիրար բզքտել տալը, զի անոր գործին չէր դար Հային ու Իսլամին, Քուրդին ու Արապին եղբայրակցական միութիւնը:

Բաղժաչարչար ժողովուրդ Հայոց, մասնաւորապէս մեզի համար անհրաժեշտ է որ, այլ ևս վերջ գտնեն ներքին սպաննող ու սպառող պառակտումները, քանի որ ամէն կողմէ այնքան ահաւոր վտանգներով ու աղէտներով չըջապատուած ենք: Հայաստանի դժբաղդ ժողովուրդին ու Կիլիկիոյ ջարդ ու փշուր եղած զաւակներուն կեանքի նաւը՝ դեռ չկրցաւ խաղաղութեան ու կատարեալ ազատութեան երջանկաւէտ ափունքը հասնիլ. դեռ երկինքը՝ մթաքին է, ամպերը մրրկոտ ու հիւսիսի հարաւի հովերը քթաշունչ, բայց ազատութեան գարունը ցեղերու եղբայրութեան արշարոյսը յուսածափա՝ մօտ է, ու անպատճառ պիտի հասնի, պիտի ծագի անիկա:

Ո՞ՒՐ ԵՆ ՀԱՅ ՔԱՀԱՆԱՆԵՐԸ

«Մխիթարեցի՛ք, մխիթարեցի՛ք զժողովուրդ իմ, ասե՛ Աստուած, քանզի այս խօսեցաւ ի սիրտ Երուսաղեմի, եւ մխիթարեցի՛ք դա, զի լի եղև ատապանօք»:

(Եսայի, Խն. 1—2)

Ձեզի է խօսքս, ո՛վ հայ քահանայ եղբայրներ. ո՞ւր էք դուք. ո՞ւր կը հովուէք, ինչո՞վ էք գլխաւոր, դուք աս ցուատանջ հայ ժողովուրդին մխիթարութեան պաշտօնեան էք, անոր արիւն արցունք թափող այրինքուն ափոխանքի հրեշտակը, անոր անտրտունջ որբուկներուն հայրն ու պաշտպանը: Ա՛խ, մըքան վսեմ է, որքան մեծ է ձեր պաշտօնն ու կոչումը: Դուք Աստուծոյ քարէ կամ փայտէ չինուած սեղանի պաշտօնեայն չէք միայն և ոչ ալ ծխական կարգ ու արարողութիւններ կատարելու կոչուած հոգեւորականներ, փոյթ չէ, քահանայ եղբայրներ, քանի մը շարական պակաս երդեցէք, տարին քանի մը պատարագ պակաս ըրէք: Գնացէ՛ք, գնացէ՛ք, չո՛ւտով գնացէք այն տունը, ուր վշտերով ու անլուր տուայտանքներով աւերուն սիրտ սեղաններ կան, խորտակուած կենդանի տաճարներ, ներս մտէք ոռնկէ, ուր երբեմն չէն չող ու՞ ճոխ կեանքը կ'ապրէր ժիր ժողովուրդը, և ուր այժմ անոր դժբաղդ այրին՝ իր քանդուած օճախին մոխրակոյտին վրայ, իր աղի արցունքը կուլ կուտայ իր անբաղդ որբերուն հետ: Անոր մուխը մարած է, սրտի ու կեանքի երբեմն երջանիկ ու խաղա-

կը կարծէիք թէ այլեւս աշխարհի վերջն է հասեր, առանց սակայն գիտնալու թէ, հակասահմանադրական մոլեգին ու մոլեռանդ խռժանն էր, որ վերջ տալ կ'ուզէր ձեր հայ ցեղին, որուն միակ յանցանքն էր ազատութեան գինիով չափազանց գինովնալը, իր արիւն քրակնքով դիզած հաւրստութիւնը, իր ձեռներէց ոգին, ու այն չարաշուք աւրիւնտ դէպքին, ադ մահահոտ վերջին վայրկեաններուն ձեր տարաբախտ ժողովուրդին խեղճները, պաշտպանութեան ամէն միջոցէ դուրկ մնացած, մանաւանդ հայ կիները կ'ազաչէին, կ'աղերսէին ձեզի ըսելով «Տէ՛ր հայր, վերջին արձակում մը տուր մեզի, հաղորդութիւն տուր մեզի, ահա կը մեռնինք, ահա հուրն ու սուրը կը լսինն մեզի»։ Տեսէ՛ք քահանայ եղբայրներ, տեսէ՛ք մեր հայ ցեղին հաւատքի դօրեզ ու խորունկ զգացումն ալ, որ այդպիսի քստմնաստարտուս վայրկեաններու մէջն իսկ չմոռնար իր հաւատքին պարտքը, իր պատկերու Աստուածը, նոյն իսկ եթէ Ան զինքը լքած ու մոռցած ալ ըլլայ։ Ու ո՛վ կրնայ ըսել թէ, անսիրտ աշխարհի բարբարոսութիւնները, հուրն ու սուրը կրնան մեռցնել, ու չընչացնել առ հաւատքը ունեցող ցեղ մը, որուն արդար բողոքը, լացքի կոծն ու կոծանքը, իր տունն ու սրբավայրերը բոցակիզող կրակին ահեղ ճարձատիւնը՝ յաւիտեանական բողոք մըն է աշխարհի անխիղճ ու չահասէր ձիրանաւորներու ու երկնքի լռող արդարութեան դէմ, թուք ու մուր առաջիններու թագադարդ ճակատին՝ ու յաւիտեանական բողոք մը անլռելի՝ ՄԵԾ ՅԱԻԻՏԵՆԱԿՍՆԻՅՆ հասցէին . . . :

տօնահաները, դժբախտ առիթէն օգուտ քաղելու համար՝ մեր մէջ գտնուած հոգիի վաճառականները, ինչպէս ըսուած է ժամանակին «արիւնոտ հունձքի») սպասողները (որոնց մէջ բացառութիւնները երախտագիտութեամբ յարգելի ու միշտ ծափելի են մեզի համար), տունէ տուն կը շրջին, ու այդ վարձկան հովիւներէն շատեր չեն ալ խզճահարիր, չեն ալ ամաչեր՝ պատառ մը հացի, կտոր մը լաթի փոխարէն՝ Զեր մե՛րկ ու անօթի ժողովուրդին խզճի ու հոգիի ազատութիւնը գնելու, մէկ ձեռքով հաց կուտան, միւս ձեռքով իրենց աղօթատեղիին ճամբան կը ցուցնեն, իբր թէ մենք քրիստոնեայ եղած չլլայինք, Բրիտտօը ճանչցած չլլայինք, մինչ անոր համար այսօր քան դարերէ ի վեր կը հալածուինք, կը չարհարուինք ու կը սպաննուինք։ Օտար միսիօնարներէն ոմանք՝ շատ անգամ մեզի կ'առաջնորդէն յանուն Աստուծոյ շինուած գամ մեզի կ'առաջնորդէն յանուն Աստուծոյ չինուած անգ մը, իբր թէ դարերէ ի վեր իր քարն ու հողեր աւրինով ներկուած մեր եկեղեցիներուն մէջ պաշտուած Աստուծոյ՝ տարբեր Աստուծոյ մը եղած ըլլար։

քին ու կեանքին, եթէ անոր չէք հետեւիր, ըսէք ապա որո՞ւ կը հետեւիք: Ան չըսաւ թէ «քաջ հովիւր իր անձը կը դնէ իր ոչխարներուն վրայ. իսկ վարձկանը, որ հովիւ չէ, կը թողու ոչխարները, կը փախչի ու գայլը կուգայ կը յափշտակէ ու կը ցրուէ զանոնք, քանզի անիկա վարձկան մըն է և փոյթ ու հոգ չընէր ոչխարներուն համար» (Յով. ԺԱ. 12—14):

Հայ ժողովուրդը՝ անձնագոհ ու քաջասիրտ հովիւներու, ազնիւ հոգի կրող հոգեւորականներու պէտք ունի. ան պատառող գայլերու ու գազաններու մէջն է մնացեր, դարերէ ի վեր որքան անոր ընտիր դաւաններէն կեր եղան ու փառատուեցան այդ գայլերու վոհմակներէն. ու Ձեր կարգակիցներէն ալ քանիները նահատուեցան քաջարար իրենց հօտը պաշտպանելէն վերջը: Վիճակային այցելութեանս ստեղծ, Հասան Պէլլի ժողովուրդը լայով պատմեց ինծի ադ քաղմահայ գիւղին պաշարման ստեղծ, թէ իրենց քահանաները ինչպէս իբր Աստուծոյ պաշտօնեայ ու ժողովուրդին անձնուէր հովիւը՝ արիաքար սրաշտպանեցին գիւղը ու վերջապէս մինչեւ վերջին վայրկեանն ու վերջին գնդակը, չըստնուեցան իրենց անձնապաշտպանութեան դիմող ժողովուրդի քովէն, ու երբ սուրն ու հուրը պաշարեց զիրենք, ինկան հերոսաբար ու նահատակուեցան գիւղին մէջ պաշարուած մնացած ափ մը քաջերու հետ: Ադ՝ նոյն գիւղի 80 տարեկան ծերունի քահանան, իր հեռն առնելով խումբ մը կիներ ու չկրցող փախչող երախաներ, կ'ապաստանի մօտակայ լեռան մը մացառուտքին մէջ, ու երբ Քիլիսէն զինուորներ կը հասնին, փող կը զարնեն, որպէս զի պահոււտած Հայեր դուրս գան յանձնուին կառավարութեան, ադ բարի ու արի քահանան

անմիջապէս իր քովի դժբախտները հաւաքելով՝ կ'երթայ կը յանձնուի զինուորներուն, ու սակայն աս մեր քաջարի զինուորները՝ կ'առաջարկեն քահանային (Տէր Պետրոս քահանայ Բէշիշեան) որ իսլամական կրօնքը ընդունի, քահանան ի դուր կոչուած կ'ընէ անոնց զինուորական պարտականութեան, և կը յաւելու միանգամայն թէ՛ ինքը 80 տարեկան ծերունի մըն է, իսլամութեան ինչ ծառայութիւն կրնայ ընել, թէ ինքը նախամեծար կը համարի այս զոռչումի ու զաղքմի երկրէն երկինք փոխադրուիլ մահուամբ, քան կրօնափոխ ըլլալ, միայն կ'ազաչէ, կը պաղատի որ իր քովի դժբախտ կիներուն պատիւն ու լացող փոքրիկներու կեանքին խնայեն: Ու հազիւ քահանան ծնրադրած, գեանէն քշիկ մը հող առնելով բերանը՝ իբր հաղորդութիւն, վերջին ազօթքը կ'արտասանէ, արդէն մեր հայրենապետ բայց հակասահմանադրական զինուորները տեղն ու տեղը գնդակահար կ'ընեն զայն ու առով ալ չգոհանալով՝ կամ մոլեռանդ կիրքերնին չյաղեցնելով՝ կը սկսին սուինով ծակծկծել անոր անհնչացած մարմինը, որուն արիւնոտ ու սուրնոր անհնչացած մարմինը, որուն անձնուեցաւ յետոյ: Տեսէք քահանար Սաշտոյը ինձ յանձնուեցաւ քահանայ եղբայրներուն կեանքը, արիւթիւնը, օրինակելի դիւցազնութիւնը ու անմոռանալի մահը: Անոնցմէ չստեղծ մարտիրոսացան, իրենց կեանքը սուրով, հուրով ու սուինով վերջացաւ. բայց այսօր իրենց ողջ մնացած ժողովուրդին խոցոտուած սրտին մէջ մեծ տեղ մը ունին, ու պատմութեան մէջ փառաւոր էջ մը: Քահանայ եղբայրներ, և դուք եղէք անձնուէր, լաւ հովուեցէք ձերներ, և դուք եղէք անձնուէր, հարուստին ու աղքատին միջեւ դժբախտ ժողովուրդը, հարուստին ու աղքատին միջեւ խափր մի՛ դնէք, պատիւ յարգանք մի՛ սպասէք, անոնք

արժանաւորներու հասեւնէն կ'ընթանան, հերիք է որ դուք ձեր կրօնաւորի ազ. սքեմին տակ, ցոյց տաք ազնիւ սիրտ մը, մաքուր նկարագիր մը ու հոգեւորականի վայելուչ կենցաղ մը, մանաւանդ ժողովուրդին սիրովը բարախող սիրտ մը, ու ցաւերովը գալարուող ազիք մը:

Արդարեւ, տեղ տեղ ժողովուրդը պաղեր է եւ ու ծացեր հաւատքի կեանքէն, ու ասոր պատճառը գլխաւորաբար մենք եկեղեցականներս ենք, մենք ջանալու ենք ժողովուրդը մօտեցնելու ոչ միայն նիւթական եկեղեցիին, այլ բարոյականին, անոնց ներսը, անոնց հոգիին խորքը, շինելու, կերտելու ենք բարոյական ազնիւ զգացումներու այնպիսի ամրակուռ տաճար մը, որ դերժ ու ազատ մնայ աշխարհի քանդելի ու կործանող փորձութեանց փոթորիկներէն ու մրրիկներէն: Աւետարանի ու Ս. Դրքի բոլոր խօսքերէն ու խրատներէն ա'լ աւելի կենդանի, ալ աւելի ներգործող բանը, մեր եկեղեցականներուս կեանքն ու կենցաղն է, մենք պէտք է մեր անձին, մեր խօսքերուն մէջ խտացնենք, մարմնացնենք Քրիստոսի անձնազօն կեանքին նշանաբանը:

Դուք լաւ գիտէք որ, մեր քանդուած, կործանուած եկեղեցիները մասամբ շինուեցան մեր սահմանադրական կառավարութեան ու ազգին նպաստներովը, ու ասի մէկ անգամը չէ սակայն, Հայաստան աշխարհն ու կիլիկիան չա'տ են տեսեր ազ. քանդուեցան ու աւերածութիւնները. վկայ բոլոր մեր Անիի ու Սիսուանայ կործանուած տաճարներու եւ հազարաւոր եկեղեցիներու աւերները. բայց բոլոր ազ. չարաչուք աւերներէն, հրդեհներէն վերջը՝ հայ ազգը կանգուն է մնացեր ու կանգուն է անկործան է պահեր իր հոգիին մէջն ալ այն բարոյական զգացումի, հաւատքի եկեղեցին, որուն մենք

պէտք է պահպանեն ու անոյեանը ըլլանք: Աշխարհ, ուր կ'ապրինք, մանաւանդ մենք Հայերս, շատ պէտք ունինք ազ. բարոյական եկեղեցիին, որուն մէջ սակայն տեղ մը չունին եւ չեն ալ կրնար ունենալ ամէն անոնք, որ բարոյապէս ինկածներ են, աննկարագիր, ծոյ ու թոյլ են: Եթէ կեանքը պայքար մըն է, ազ. կռուի ասպարէզին մէջ՝ դասալիքները արժանի չեն ապրելու: Դուք քարոզեցէք ձեր ժողովուրդին, որպէս զի ըլլան միշտ մտքով արթուն, հոգեւով արի, ու պահեն անաղարտ իրենց հայ ցեղին այն բնատոհմիկ ձիրքերն ու յատկութիւնները, սովունութիւններն ու ձեռներէց ոգին, որոնք ճշմարիտ պահպանակն եղած են մեր ազգային գոյութեան: Զգուշացուցէք հայ ժողովուրդը՝ կեանքի այն ամէն մօլի ու մոլար ընթացքէն, որոնք կեանքը կ'ազականեն, ազնիւ զգացումները կը փտացնեն ու կը փճացնեն:

Հիմա՝ ժամանակները փոխուած են, մեր հին պապերու շրջանները վաղուց անցած, ամէն մտածում, ամէն գաղափար յեղաշրջման մէջ է. յառաջդիմութեան, աշխատանքի ասպարէզը ցոյց տուէք ժողովուրդին, մեր փրկութիւնը, մեր կատարեալ ազատագրութիւնը ասօմ. մեր հայրենիքին ճակատագրէն կախում ունի, սահօմ. մեր կառավարութիւնը մեր կառավարութիւնը եթէ կամանադրական ներկայ մեր կառավարութիւնը եթէ կամանայ միայն արդարութիւնը գործադրել առանց կրօնի ու ցեղի խտրութեան, այն ատեն մենք ու մեր դրկից Իսլամներ իրապէս երջանիկ ու խաղաղ կեանք մը պիտի սկսինք ապրիլ քով քովի: Ժողովուրդին քարոզեցէք որ սիրեն սահմանադրութիւնը, եւ աշխատին անոր տեւականութեան՝ նոյն իսկ իրենց արիւնին գնովը:

Դուք, հայ քահանայ եղբայրներ, հասկցուցէք ամէն Հայու թէ մեր ապագան լաւ ու փայլուն պիտի

շարունակ բեմէն, տուներէն, մեծին ու փոքրին, մանաւանդ մեր հայ քոյրերուն, աղ կենդանի զոհերուն, յուսով խնդալ ու մխիթարուիլ, նեղութեան տոկալ ու համբերել, ու իրենց արցունքոտ ջերմիկ հաւատքին ու աղօթքին միացնել աշխատութեան օրհնեալ կեանքը:

Դարձեալ կոչում կ'ընեմ ձեզի, ձեր զգացումներուն, քահանայ եղբայրներ, մի՛ մոռնաք, մի՛ մոռնաք ձեր նահատակ ժողովուրդին այրիները, ստէպ այցելեցէք անոնց, մխիթարեցէք անոնց խոցոտուած սիրտերը, անոնց ամուսիններու իրենց վերջին մահուան վայրկեաններուն երբ կացիներու, եաթաղաններու տակը կը յօշոտուէին, երբ սուրով ու գնդակով կը սպաննուէին իրենց անողորմ թշնամիներուն ձեռքով, ձեզի ուղղուած էր իրենց վերջին նայուածքը, վերջին խօսքը, «Տէր Հայր, ընտանիքս անմխիթար մի՛ թողուր, Տէր Հայր, որք զաւակս անտերունջ ու անտէր մի՛ ձգեր, դու պաշտպանէ զանոնք»: Ահ, քահանայ եղբայր, աղ այրին ու որբուկը մեր անմեղ նահատակ ժողովուրդին սուրբ ու կենդանի աւանդներն են. մխիթարենք, յուսադրենք, պաշտպանենք զանոնք:

ՀԱՅՈՑ ԱՅՐԻՆԵՐ

Իսկ ձեզի ի՞նչ ընեմ, ո՛վ իմ այրի հայ քոյրերս, գրիչս յառաջ չերթար Ձեզ գրելու, միտքս ահաւոր ու քստմնասարսուռ խորհուրդներու մրրիկներովը կը խռովի, սիրտս յուզմունքով ու աչքերս արցունքով կը լեցուի, բայց լալով կարկի չէ լացողները մխիթարել: Ձեր սրտակեղէք վիճակը ծանօթ է ինձի, Ձեր սրտի կացութիւնը, Ձեր հոգեկան ու նիւթական դրութիւնը յայտնի. սակայն աս ամենեւնի միակ դարմանը, միակ պարժանը հայ կնոջ մասնայատուկ ազնիւ ու պարկեշտ կենցաղով աշխատիլն է: Ձեր բարոյական ու ֆիզիքական բոլոր ուժերնուդ կոչում ըրէք, սրբեցէք ձեր աչքերուն աղի արցունքները. չեմ կրնար ըսել թէ ձեր վիրաւոր սրտերուն վէրքերն ու ցաւերը այսօր կամ վաղը կըրնաք մոռնալ, բայց առանց մոռնալու այդ կսկծանքները՝ անպայման աշխատելու էք ինչ գործ որ ցոյց արուի ձեզի, աղ աշխատութիւնը, աղ զբաղմունքը՝ պիտի մխիթարէ ձեզի, վեր պիտի բռնէ ձեր կեանքը բարոյական սայթաքումներէ ու անկումներէ, ձեր աշխատանքը պիտի ըլլայ նաև ձեր աղօթքը:

Դուք մայրեր էք, սիրելի ամուսիններ ու զաւակներ կորսնցնող մայրեր, բնութիւնը սակայն ամէն տառապանքի, ամէն վշտի ու գրկումի տոկալու բարոյական ու հոգեկան ուժով ու զգացումով օժտած է մայրերը, մանաւանդ հայ մայրերդ: Մեր Ազգ. պատմութիւնը՝ ցոյց կուտայ մեզի թէ՛ Ե.րդ դարու Ձեր հայ քոյրերը ի՞նչպէս արիացան, ի՞նչպէս առաքինացան

պարսկական հարստահարութեանց ատեն. երբ Հայաստան աշխարհ արին արցունք կը թափէր:

Աւարայրի խօսնական Նղիշէ, ինչ յուզիչ ու դեղեցիկ կերպով կը նկարագրէ, կը պատկերացնէ անոնց դիւցազնական ու առաքինական չքնաղ կեանքը: Ան իր «Տիկնայք փափկասուն Հայոց աշխարհին» արցունքոտ պատմութեանը մէջ կ'ըսէ, «երբ անոնք զրկուեցան ամէն բանէ, տունէ, ինչքէ, ամուսինէ ու սիրելի զաւակներէ, իրենց պատիւն ու հաւատքը անբիծ ու անբռնաբարելի պահելու համար՝ նախամեծար համարեցին ապաստանիլ լեռներու ծերպերը, քարայրներու ծոցը, սրաէն վիրաւոր այծեամեներու պէս մերժեցին աշխարհի փափուկ կեանքը, ու սկսան խոտերով աննիլ, ձեռական աշխատութեամբ հոգալ իրենց օրապահիկը, մոռցան անոնք կանացի փափկութիւնները: Անոնք իրենց անձին մէջ քահանաներ եղան, իրենց սիրտը սաճար ու հոգիները խորան կանգնեցին, ուր աղօթեցին ու լացին արցունքներուն ամէնէն դառնագոյնովը, սաղմոսներգուներ եղան հոգեմբմունջ»): Անոնք, Պարսկական մոլի ու լկտի ամէն հետապնդումներէ բարձր ու մաքուր պահեցին իրենց անունն ու պատիւը: Անարգեցին աշխարհի ամէնէն հրապուրիչ ու շացուցիչ պերճանքն ու կեանքը, ոչ միայն աղօթքով, այլ և աշխատանքով մխիթարուեցան ու մխիթարեցին:

Նոյն դժբաղդ ու սեւ ճակատագիրը չէ՞ ունեցեր միթէ հայ կինը՝ հին դարերու չրջաններէն սկսեալ՝ մինչեւ մեր օրերը, կեանքի, պատիւի ու ինչքի անապահովութիւնը, բարբարոս ու լկտի խուժանին, վայրագ ու ագէտ քրդին սուրն ու վաւաչոտ նայուածքը շարունակ հալածեր ու տանջեր է զինքը. բայց ան՝ իր ցեղին

մասնայատուկ արիութեամբ, էգ Յովադի մը պէս միշտ ցցուած է իր հալածողին դիմաց և մնացած է բարձր և անմատչելի:

Հարցուցէք ձեր մէկի, ձեր սասունցի քարի ու սարի քոյրերուն, ախ անոնք իրենց զոյւթեան օրէն զգացին զուլումի ու տառապանքի վէրքին կոտտանքը իրենց լանջքին տակ, արցունքի այրող շիթերը՝ իրենց բիրերուն վրայ: Հայ կնոջ կեանքը՝ մասնաւորապէս Հայաստանի մէջ, կենդանի նահատակի, անմուռն մարտիրոսութիւն կեանքն է եղած: Ծաքէները, Նազենիները Սասնոյ ու Բինկեանի սարերուն վրայ: Իսկ Կիլիկեան վերջին ահաւոր ջարդին ատեն՝ Զարուհիներն ու Շուշանները՝ մեր Տաւրոսի ու Ամանոսի (Հայ լեռ) բարձունքներէն սուրի ու հուրի մէջ ցոյց տուին հայ ցեղին դիւցազնութիւն անվերջ ու անձնագործ ոգին՝ ապուլութիւն ու հիացում պատճառելով նոյնիսկ իրենց անբիծ պատիւը բռնաբարել ուղող մօլի ու լսիրշ խուժանական ջոկիւներուն:

Ո՛վ սղաւոր այրի քոյրերս, Մեծ Հայաստանի մէջ ձեր հայ քոյրերը եղերամայրեր կը դառնային հարսնութեան քողը երեսին ծածկած օրերին, բայց Կիլիկիոյ մէջ զուք այնպէս չէիք. ու հիմա եղաք այնպէս...: Հակասահմանադրական խուժանին բիրտ ու անողոք ձեռքը Զեղ ալ խմցուց մինչ ցմբուր՝ զուլումի բաժակը դառն աղի:

Դիտեմ և կ'զգամ Զեղ ծով ցաւերուն խորութիւնն ու դառնութիւնը. ես իմ աչքովս տեսայ ձեր անտանկի ու անհանդուրժելի կացութիւնը, տեսայ ձեզի մոխրաներու վրայ նստած ձեր անհայր որբուկներէն չրջապատուած, նոյն սիրտ բղկառող վիճակը Հաճնոյ սա-

բերէն մինչեւ Ատանայի դաշտօրայքը . ողջակիզման զոհարանն եղող Միսիսէն սկսեալ՝ մինչեւ Հայ լեռան բարձունքներն ու հովիտները :

Դուք , գիտեմ՝ կրեցիք անլուր տուայտանքներ , ինչ որ լալով ու աղէխարչ բառերով ալ պատմեցիք ինծի , տեսաք սմէն հակամարդկային հարէ՛ժ ու հրէ՛շ խուժանին քստմնեցուցիչ արարքը , որ իբր անջնջելի սեւ աբառ մը պիտի մնայ յաւէտ մեր օամ . սահմանադրութեան ճակտին վրայ :

Ձեր նահատակ քոյրերէն շատեր՝ իրենց կեանքն ու պատիւը վաւառած ձեռքերու չյանձնելու համար , նախամեծար համարեցին ո՞ղջ ո՞ղջ իրենց կեանքի բոյնը լափիլիզող բոցերու մէջը նետուիլ , այրիլ ու ձենձերուիլ , Սիհանի ու Ծիհանի ալիքներուն ծոցն ապաստանիլ , խեղդամահ ըլլալ , ու քանի՛ քանիներն ալ միջին դարու ոճբագործները ու նոյն իսկ Ներոնը ամէջնող ու գերազանցող բռնարարութեանց ենթարկուելէն յետոյ՝ յօ՛շ յօ՛շ յօշոտուեցան իրենց սիրելի ամուսիններուն հետ՝ կացիններու ու եաքաղաններու տակը : Գազանաբարոյ խուժանը՝ ո՛չ մէկ բան պակաս ձգեց , մօրը ծնկներուն վրայ մօրթեց անոր մէ՛կ հատիկ հոգեհատոր զաւակը , ու աս հոգեսարսուս վայրկեաններուն՝ ա՛խ , քանի՛ քանի՛ դժբախտ մայրեր խեղապարեցան : Թերեւս երկինք ու երկիր իրենց ստեղծուած օրերէն ի վեր՝ այսպիսի ճիւղազայն , այսպիսի ահօելի բարբարոսութեան մը ականատես չէին եղած : Երկինք սասանեցաւ , անզգայ քարերն ու ծառեր քստմնեցան , ու հոգը մարդկային արիւնով ներկուեցաւ , քաղաքներ ու գիւղեր դժոխք ու սպանդանոցներ դարձան : Ու լեռներու քարանձաւները , Կիլիկիոյ ձորերն ու հովիտները՝ թշնամիէն հալածուած դժ-

բաղդ հայ կոյսերու , փոքրիկ անմեղ մանուկներու սըրտածմիկ լացքն ու կոծանքը կ'արձագանգէն կարծես դեռ մինչեւ հիմա :

Ու այս ամէնը տեսաք դուք ձեր լացող աչքերով , լսեցիք ձեր ականջներով : Յիշեցէք , մի՛ մոռնաք արի ու ու դիւցազնունհիի կեանքը ձեր նահատակ քոյրերուն . անոնց արիւնոտ ու բոցերու մէջ ողջակիզուած մարմինները՝ ձեր աչքին առաջքը բերէ՛ք . օ՛հ անօնք ձեր հայ ցեղին , ձեր սեռին ԺԱՆ Տ՝ԱՐՔԵՆԻՐՆ են , հայ կանանց իսկական տիպարները :

Գիտեմ ձեզմէ շատերը՝ չուզեցին վերադառնալ այն տունը , մանաւանդ Միսիսի և Անտիօքի մէջ , որուն քանդուած պատերուն ու շէմքին վրայ դեռ սիրելիներու արիւնի հետքերը կային , ձեր մանկիկներուն ջախջախուած գանկերը , ձեր եղբայրներուն ու հայրերուն ջախջախուած գանկերը , ձեր եղբայրներուն ու հայրերուն սոսկացիք և դեռ կը սոսկաք այն կողմն իսկ նայելու , ուր եղեւնագործութեանց ամէնէն սոսկալին գործեց անողոք ու անսիրտ խուժանը և ուր յետոյ սահմանադրական կառավարութիւնը՝ ձեր աւերած տան արիւնոտ մոխրակոյտին վրայ՝ մէյմէկ տնակներ շինեց , որոնք բացուած գերեզմանի մը ցուրտ ու տխուր երեւոյթը ունին . հոն է ձեր սիրելի նահատակներու վկայարանը , ուր դեռ կը թեւածեն անոնց վիրաւոր հոգիները . թէեւ չերթաք իսկ հոն , բայց ձեր խոցոտուած սրտի խորանը հոն է , տաճարը՝ արիւնաներկ ձեր տրտմաթախիժ հոգիներուն : Ու երբ մեր օամ . աս դժբախտ երկրին վրայ՝ տիրէ կատարեալ ապահովութիւնն ու խաղաղութիւնը , գացէ՛ք , գացէ՛ք հոն , գացէ՛ք ձեր ուխտի , սրտի ճամբան է ան , հոն աղօթեցէք , հոն լացէ՛ք , եթէ երբեք արցունք մնա-

կրթեցէք զանոնք բարի ու արի զգացումներով . ու քիչ տարիներ յետոյ՝ զանոնք պիտի տեսնէք ձեր քանդուած բոյնին չուրջ ու հօրենական աւերուն երգիքին տակ՝ ճիւղան հասակով մեծցած , մտքով վարդապատ , որոնք պիտի ըլլան ձեր խորտակուած ու խոշտանգուած կեանքին նեցուկը : Այո՛ , յուսով խնդացէք , յուսով աշխատեցէք ի սէր ձեր աստ անմեղունակ հոգեհատորներուն , այրիութեան ու դժբաղդութեան բոլոր նեղութիւններուն , բոլոր զրկումներուն համբերել գիտցէք , հայու կնոջ մասնայատուկ ջերմագին հաւատքով՝ լեցուցէք ու ջնուցէք ձեր հոգիները , ձեր կեանքը , ու ան առեն դուք պիտի զօրանաք , պիտի արիանաք իբր գիւցազնուհիներ , աւնական ուժով մը մաքառելու կեանքի ամէն փորձութիւններուն դէմ , բարոյական ամէն մոլորանքներուն , ամէն անկումներուն դէմ : Նայեցէ՛ք , նայեցէ՛ք ձեր չուրջը , ձեր սրբուկներուն պճտուն ու կայծկլտուն աշուկներուն , ձեր սև սուգերով ամպամած կեանքի երկնքին աստղերն չեն անոնք , խօսուն հրեշտակները՝ ձեր վըշտակոծ սրտի բոյներուն :

Դուք որբանոցներու մէջ՝ զաւակներ ունիք , անոնք ազգին ալ զաւակներն են , քանի մը տարի վերջը՝ անկէ դուրս պիտի գան ձեր տղաքը ուսմունք ու արհեստ սորված . դուք անոնց համար հոգ մի՛ ընէք . որբախնամ ու բարեսիրտ մեր ազգը կը հոգայ ու կը խնամէ իր անհայր զաւակները . դուք հոգ ու խնամք տարէք ձեր քով մնացածներուն . անոնց քովը մի՛ լաք , ձեր արցունքը մի՛ ցուցնէք , ձեր երգը՝ աշխատութեան երգը ըլլայ , ձեր կեանքը ձեր ընթացքն ու կենցաղը՝ օրինակելի թող ըլլան : Հայ կնոջ պարկեշտութիւնը , հայ այրիներու համեստութիւնը՝ թող փայլի , թող երեւի ձեր վրայ :

Ձեր ու եւ վիշտը , կարիքն ու պէտքը խօսեցէք քահանայ եղբայրներու , եթէ ու եւ մօտաւոր ազգական մը չունիք . քահանաները չէ՞ մի որ մեր ցաւի ու վշտի կեանքին մխիթարութեան ժիր ու անձնուէր պաշտօնականներն են . սուգի ու սգաւորի տան զուարթութեան , յոյսի , հաւատքի ու քաջալերութեան հրեշտակները մարմնատեսիլ , մանաւանդ հայ քահանաները՝ որ կոչուած են հայրն ըլլալ որբին ու որբեւայրիին , պաշտպանն ու նեցուկը՝ անանկին ու կարօտին , չէ՞ մի որ ծառաներն են այն բարի Աստուծոյ որ կըսէ , « Ես ամէնուն հայրն եմ , ես կը սրբեմ արցունքները լացող աչքերուն , ես կը մխիթարեմ սգաւորները . ինձի եկէք , ո՛վ ցաւերու ու տառապանքներու բեռան տակը ընկճուածներ , ես ձեզի տառապանքներու բեռան տակը ընկճուածներ , ես ձեզի հանգիստ ու խաղաղութիւն պիտի տամ » . ուրեմն քահանային , աստ Աստուծոյ ծառային կոչումն ու սրբապարտքն է՝ հասնիլ հոն՝ ուր ինկած մը կայ , վազել , փութալ հոն՝ ուր լացող մը կայ : Դուք , ո՛վ հայ զեյ , փութալ հոն՝ ուր լացող մը կայ : Դուք , ո՛վ ինկած այրիներ , ճակատագրային դժբաղդութեան ծովն ինկած թշուառներն էք , ու ասի ո՞ր հայ քահանան չգիտեր թշուառներն էք , ու ասի ո՞ր հայ քահանան չգիտէր , ձեր բոլոր այս ահարկու կացու ու չզգար : Բայց դուք , ձեր բոլոր այս ահարկու կացութեան , ձեր բոլոր տառապանքներուն մէջ՝ առնական կորով մը , ինքնօգնութեան զօրեղ ուժ մը ցոյց տուէք , ձեր քրքրուած բոյնին մէջ ոչ մէկը ունիք , ուր անհայր ձեր քրքրուած բոյնին մէջ ոչ մէկը ունիք , ուր անհայր որբերուդ ոչ միայն մայրը , այլ և հայրն էք ու պիտի ըլլաք : Անոնց մատղաշ ու մաքուր հոգիներուն , անբիծ սրտերուն մէջը դրէք , սերմանեցէք այն ամէն լաւագոյն սրտերուն մէջը դրէք , որով անոնք ապագային ոչ միայն զգացումի սերմիկները , որով անոնք ապագային ոչ միայն ձեր արցունքները պիտի սրբեն , խոցատուած սրտերնիդ ձեր արցունքները պիտի սրբեն , խոցատուած սրտերնիդ պիտի մխիթարեն՝ այլ և կեանքի , խնդքի , պատուոյ պաշտպանութեան դասերը սորված՝ պիտի մոռցնել տան բոլոր

առաքինութիւններուն մէջ էն չքնաղը, էն գեղեցիկը
էն անուշաբոյր ու անրիժ ծագիկը իր համեատութիւնն է,
իր առածի կարգ անցած պատուոյ նախանձախնդրու-
թիւնը: Ո՛վ այրի հայ տիկին, դու կրնաս չարաշուք
բաղդին բերմամբ չորաբեկ հացի մը կարօտ մնալ. բայց
փոյթ չէ՛ ատի, զի կրնաս զայն ձեռք ձգել աշխատու-
թեամբդ ու քրտինքովը մաքուր ձակտիդ. իսկ եթէ ան-
կարող ըլլաս, Հայ ազգը քեզի կարօտ ու անօթի չձգեր:
Մերկութիւնդ ծածկելու համար՝ կրնաս լաթի կտոր մը
գտնել կամ քու հեռաւոր հայ քոյրերդ քեզ կը հասցնեն
հալաւներ, բայց ո՛հ, երբ դու մէյ մը բարոյական ան-
կումներ ու սայթաքումներ ունենաս, երբ պատիւդ ա-
քատաւորես, ադ մերկութիւնդ, ադ ամօթդ ո՛չ մէկ լա-
թով կրնաս ծածկել: Հայը, ուտելիքը կրնաս ծա-
խու առնել կամ գլխոտ ձեռքէ մը ստանալ, բայց ո՛չ
պատիւը, վասն զի անի չծախուիր որ գնես: Գիտեմ եւ
վստահ իսկ եմ որ դու կեանքիդ ու գոյութեանդ չափ
կը սիրես պատիւդ, ես հոս կը շեշտեմ ալ աւելի, վասն
զի ադ պատիւը ամբողջ քու հայ ցեղիդ է, նահա-
տակուած արիւնհանրիկ ամուսնոյդ է, ծերունի հայրի-
կիդ ու սիրեցեալ եղբորդ, որոնք աչքիդ առջեւ սրով
ինկան, կացիններով յօշոտուեցան: Ու շարունակ, ո՛վ իմ
այրի հայ քոյրերս, ձեր ականջին ու սրտին հնչեն սուր
եւ ուժգին շեշտով մը՝ ձայնը ձեր նահատակ ամուսինին
ու եղբոր. «Աշխատէ՛, համբերէ՛, զաւակներդ մեծցուր.
բարձր պահէ պատիւդ ու մաքուր»:

Աս ձայնը զգոյշ պահէ ձեզի կեանքի ամէն փոր-
ձութեանց պահուն, թող ձեր անբաղդ փոքրիկներու
սէրը՝ զօրացնէ, արիացնէ Ձեզի. թող երկինք կորով ու
քաջութիւն ներշնչէ Ձեր հոգիներուն. որպէս զի յուսով

սրտապնդուիք, նեղութեան համբերէք, ու ձեր ար-
ցունքոտ ջերմիկ ազօթքին միացնէք ձեր կեանքին միակ-
միութարութիւնը, միակ օրհնութիւնն եղող աշխատանքը:
Ու մի՛ մոռնաք ձեզի ձօնած սա երգս երգել առանց
Թրառունջի, առանց արցունքի եւ ոչ առանց յոյսի որ
ձեր կեանքն իսկ է ու պիտի ըլլայ:

Լոյս տո՛ւր մեզ լուսին, լոյս տուէ՛ աստղեր,
Թող չմթագնին մեր լոգնած բիբեր.
Արեւ, տո՛ւս ծագէ, լոյս տուր մեր աչքին,
Արեւը մարա՛մ մեր դժբաղդ կեանքին:

Գիշերն անգուն ցերեկն օրն ի բուն
Կ'աւաւսինք կարեւն չենք գիշեր որո՛ւն,
Շապիկ, օրջազգես ու զարդարանք,
Իսկ մեր բաժինն է քաժանգ պատանք:

Թել քել դերձանով փողկապ, քաւիկնակ
Կ'ասեղնագործենք, ա՛խ, միտ ցլխահակ.
Տեսե՛ք շրջո՛ւն, տանք ինչ նրբին,
Թել քել մեր միսէն ի՛նչ աւանդ ենք անգին:

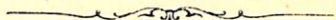
Թել քել դերձանով պատառի վրան՝
Պե՛ս պե՛ս ձեւերով նուրբ ծալիկ նրման
Բանա՛մ ենք տեսե՛ք ծաղիկներ նշխուն,
Մեր կաթի՛լ կաթի՛լ արցունքով օծուն:

Մեր երգն է անե՛ծ մեր տուն քանդողին՝
Անե՛ծ մեր տաճիկ օջախ մարողին.
Հայ ալրիներն ենք, կ'այրին մեր սրտեր,
Մեր տունն ու գլուխ սեւ սուգ է պատեր:

Մեր անհայր որբեր հաց կ'ուզեն մենե
Սիրուն աչուկներն կարմրած լալե,
Մեր վերին է խորո՛ւնկ, մեր ցաւերն են ծո՛վ,
Կ'անցնին մեր օրեր կոծով կոծանով:

Բայց օրհնեա՛լ ըլլայ աս գործ աշխատանք,
Որ մեզ մոռցրնէ կեանքին տառապանք.
Փոյք չէ քէ գուլպան ու սա տանքելներ
Թե՛լ քել մեր միսէն լալով եմ հիւսեր:

Լո՛յս տուր մեզ, լուսին, լո՛յս տուէ՛ք աստղեր,
Ա՛խ կը մթագնին մեր յոգնած բիբեր.
Արեւ, շո՛ւս ծագէ յոյսը մեր արտին
Արեւը մարած մեր դժբախտ կեանքին:

ՀԱՅՈՑ ՈՐԲԵՐ

Ձեզի է խօսքս ո՛վ կիլիկեան Հայոց աշխարհին ան-
տերունջ որբուկներ, Սխտւանայ սեպ սարերուն, Հաճ-
նոյ ժեռուտ բարձունքներուն, Ամանոսի ցցուն կատար-
ներուն, Ատանայի արիւնեաներկ դաշտերուն, Միսիսի
ծաղկածին հովիտներուն նորաբողբոջ կեանքի ծաղիկներ,
Սիհունի ու Ծիհանի ափերուն անբիծ շուշաններ, քրքր-
ուած, քանդուած սրտի բոցներէն վար ինկած ո՛վ ան-
փետուր թռչնիկներ, ծնողագուրկ ու մայրակոյտս հէգ-
գառնուկներ: Դուք որ չար զուլումին արիւնի ու ար-
ցունքի ամենադառն բաժակը ըմպեցիք մինչ ցմբուր,
բիրտ ու անողոք ձեռքերով, որ խեց ու բաժնեց ձեզ
ձեր հօրենական գգուտ գրկերէն, ձեր ծնգասէր մայ-
րիկին վիրաւոր կրծոց վրայէն:

Թէեւ գիտեմ, ձեզմէ չատեր՝ փոքր են և անգիտակից
իրենց չուրջ անցած դարձածներուն, բայց չատերնիդ ալ
բաւական խելահաս էք կարդալու ու հասկնալու չափ
աս իմ ձեզի ուղղած հայրական խրատներս ու խօսքերս:
Ուշադիր կարդացէ՛ք զայն ու մի՛ մոռնաք նաեւ պատմել
ձեր փոքրիկ եղբայրներուն ու բաղդակից ընկերներուն:
Ո՛վ որբ տղաքս, կը յիշէ՞ք արդեօք այն անիծեալ սեւ
օրը, ուր յանկարծ երկինքն ու երկիր իրար անցան, սուրը
չողաց, հուրը լալեց, գնդակը շաչեց, տուններ, դպրոց-
ներ, ձեր մաքի կեանքին խանձարուրներ, եկեղեցիներ
ահեղ ճարձատումներով այրեցան մոխիր դարձան, որոնց
ծոցը ապաստանած ձեր եղբայրներէն, ձեր քոյրերէն

ու բարոյականը աւրող, զինքը ստորնացնող գլխաւոր ու ամենամեծ մեղքն է. չարախօսութիւն, զրպարտութիւն մի՛ ընէք ձեր ընկերներուն մասին, այդ տեսակ վարմունքը՝ ձեզի առեղի պիտի ընէ ոչ միայն ձեր հասակակիցներուն, այլ և ապագային մեծ չարախօսներ, զըրպարտիչներ պիտի ճանչցուիք, և սակայն լաւ գիտնալու էք որ ստախօսները, զրպարտիչները մարդոց քով, ընտանիքներու մէջ ո՛չ վարկ ունին և ոչ պատիւ, և ո՛չ մէկ տեղ: Կեանքը, զոր դուք պիտի ապրիք առ որքանոցէն դուրս, շատ դժուար է. առանց մաքուր բարոյականի, որքան ալ ուսնալ ու բանգէտ ըլլաք, արժանիք ու պատիւ չպիտի կրնաք ունենալ ընկերութեան մէջ ու ընտանիքներու քով: Ուսում, արհեստ պէտք է, բայց բարի վարքը, պատիւը ալ աւելի: Ձեր հայ ցեղին տոհմիկ զգացումներով տոգորուեցէք. անով օծեցէք ձեր մանուկ սիրան ու մատղաշ հոգին: Ձեր որբ ըլլալը՝ երբէք թող չտխրեցնէ, թող չվհատեցնէ զձեզ, աշխարհի վրայ շատ մեծ մարդիկ որբութենէ և աղքատիկ ծնողքէ առաջ եկած են, ուսման, գիտութեան մէջ յառաջացած, արհեստ ուսած, վաճառական, բժիշկ, փաստաբան, ուսուցիչներ եղած են, նոյն իսկ պետական բարձր դիրքեր գրաւած, ու առ ամէնուն տիրացեր են՝ միմիայն յարատե ու յամսառ աշխատութեամբ, պարկեշտ վարքով ու մաքուր բարոյականով:

Գիտցած ըլլաք, աղաքս, ուսմունքը, գիտութիւնն ու արհեստը և ասոնցմով ձեռք բերուած դիրքը բան մը չարժեք առանց բարոյականի ու պատիւի. չէ՞ք գիտեր որ գինեմոլները, ստախօսները, մարդոց քով ու պատուաւոր ընտանեաց մէջ տեղ չունին. անոնք որ իրենց անբարոյ ու խարդախ ընթացքովը իրենց բոլոր բարոյա-

կան ու մտաւորական յատկութիւնները ոտքի տակ առած ու ցեխոտած են, արժանի չեն մարդ կոչուելու. ուրեմն ուսման և գիտութեան հետ լաւ բարոյական, մաքուր նկարագիր ունեցէք: Սիրեցէք հայ լեզուն, սիրեցէք Հայոց պատմութիւնը, կարդացէք դայն, ուր պիտի տեսնէք ձեր մեծ հայրերուն սխալները, ձեր հայ ցեղին մեծութիւններն ու պղտիկութիւնները. անոնց վտանգի պահուն արիութիւնն ու քաջասրտութիւնը, կամ վատասրտութիւնն ու վախկոտութիւնը, սորվեցէք մեր պատմութեան հետ՝ օտար ազգերու պատմութիւնն ալ, որպէս զի սորվիք իմանաք թէ՛ մարդիկ, ընտանիքներ ու ազգեր ինչպէս փճացեր են կամ ինչպէս ազատագրուած:

Ձեզնից չատերը՝ օտար վարժարաններու մէջ, օտար ձեռքերու տակն են, թէ և դժբաղդ պարագաներու ու արիւնտ դէպքերու ժամանակ մարդասիրական զգացումով մը առած են ձեզի իրենց խնամոց տակ, սակայն ցաւալի է որ, կը մեծցնեն, կը դաստիարակեն զձեզ ցանալիս մեթոտով մը, իբր թէ դուք Ամերիկացի, Գերմանացի, Անգլիացի կամ Ֆրանսացի ընտանիքի մը դասակ եղած ըլլայիք: Ձձեզ իբր որբ կը պահեն, կը դասակ եղած ըլլայիք: Ձձեզ իբր հայ չեն մեծցներ, Հայ Լեզուէն, տիարակեն, բայց իբր հայ չեն մեծցներ, Հայ Կեանքէն բան մը չեն սորՀայ Պատմութենէն ու Հայ Կեանքէն բան մը չեն սորվեցներ ձեզի, նոյնիսկ շատ անգամ ճամբան չեն ցուցներ այն նահատակ Հայ Եկեղեցիին՝ ուր դուք ձեր ներայն նահատակ Հայ Եկեղեցիին՝ ուր դուք ձեր անունն առիք, ուր հայ քահանան մկրտեց ու զրոշմեց զձեզ, ուր ձեր պապերն ու մեծ մարիկները աղօթեցին: Աս օտար միաթոնարները՝ այնպիսի ազդերու ներկայացուցիչներն են իբր կրօնի առաքելութեան պաշտօնեաներ, որոնք կը յարդեն խղճի ազատութիւնը, կրօնի ու հաւատքի ըմբռնումները: Ձենք ուրանալ թէ անոնք ձեզի

հաց ու զգեստ տուին ու կու տան, ուսման կաթը ջամբեցին ու կը ջամբեն, բայց միւս կողմանէ լաւ դիտնալու են որ, դուք Հայու զաւակներ էք, այնպիսի աղնիւցեղի մը դժբաղդութեան աւանդները, որ իր հաւատքով, իր տառապանքի տոկունութեամբը պատմութեան մէջ փայլուն էջեր ունի եւ ունեցաւ: Եթէ կրօնքը խղճի խնդիր է, ուրեմն պէտք է անի ազատ ըլլայ, դեռ դուք ո՛չ կրօնքէն և ոչ ալ եկեղեցիներու վարդապետութիւններէն բան մը կը հասկնաք, բայց երբոր մեծնաք, ազատ էք կրօնական ու հաւատքի համոզման խնդիրներուն մէջ, հիմա սակայն պէտք է որ իբր հայ ձեր լեզուին, ձեր կրօնքին ու պատմութեան մասին ձեզի տեղեկութիւններ ու ծանօթութիւններ տրուին: Որք տղաքս, լա՛ւ գիտցէք որ, օտարները խորդ մայրերու կը նմանին, ձեր բուն մայրը Հայ Աղգն է, Հայ Յեզն ու Հայ Եկեղեցին:

Ձեզի վերը ըսած էի որ, որք ըլլա՞նուք համար մի՛ վհատիք, մի՛ յուսահատիք, ու մի՛ կարծէք թէ բաղդին անժառանգները՝ բնութեան ու Աստուծոյ բարիքներէն ալ անժառանգ ու անմասն կը մնան. ոչ երբէ՛ք, անոնք շատ անգամ բաղդաւոր ու երջանիկ եղած են քան ա՛նոնք որ երջանկութեան ու բաղդաւորութեան մէջ ծնան, կամ իրենց հայրը չա՛տ դրամ ու կալուածներ ձգեր էր:

Ես ճանչցեր եմ այնպիսի մարդիկ, որոնք թէեւ խոնարհ դասակարգի տղաք եղած են, որք կամ աղքատիկ, բայց յետոյ նշանաւոր եղած են ուսմամբ և ինքնօգնութեամբ: Մեր նշանաւոր ուսուցչապետ Ռէթէոս էֆէնտի Պէրպէրեանը՝ որք աղայ մը եղած է. ինքը պատմած էր ինծի օր մը թէ՝ «մայրս ձեռական աշխատութիւնով կը հոգար մեր օրապահիկը. երբ օր մը երե-

կոյին վարժարանէն տուն վերադարձայ, տեսայ որ մայրս գուլպաներս առած իրարու կը կարկաէ ու անոնց ծակծրկուած կրունկները կը հիւսէ, բայց միւս կողմանէ լին կերպով կ'արտասուէր, ու իր արցունքին կաթիլները կ'ընային ու կը թրջէին հինցած գուլպաներս. մօրս ատարցունքները խորապէս յուզեցին զիս. գացի գրկեցի մայրիկս ու իմ արցունքներն ալ իրենին խառնելով ըսի, մա՛յր, մի՛ լար, տարի մըն ալ համբերէ ու սպասէ. ես Նուպար-Շահնազարեան վարժարանը պիտի աւարտեմ, դասատու պիտի ըլլամ, ամսական պիտի առնեմ, այն ատեն բանի մը կարօտ չենք ըլլար. նոր կօշիկներ ու գուլպաներ կ'ունենամ ու քեզի ալ պիտի օգնեմ ու դու այլեւս չպիտի լաս: Եւ արդարեւ տարի մը վերջը չըջանաւարտ ելայ, և օգնական ուսուցիչ եղայ պզտիկ կարգերու, ու երբ առաջին ամսականս առի, վազեցի գացի տուն մայրիկիս, ու անոր արիւրուն մէջ դրի առած ամսականս, ու ըսի, ա՛ւ մայրիկ աս դրամները, ու ասկէ վերջը կարօտ չպիտի մնամք»: Պէրպէրեան էֆէնտի աս կեանքի պատկերն ու պատմութիւնը շատ գեղեցիկ օրինակ ու գրգիւ մը կրնայ ըլլալ ամէն անոնց որ, որք են կամ աղքատիկ ծնողաց զաւակ: Ու արդարեւ Պէրպէրեանը հեռզհեռէ յառաջացաւ, սորվեցնելով սորվեցաւ, համբաւ ու անուն վաստակեցաւ, եղաւ Հայուն մեծ գրագէտը. մեծ դատաւարակը որուն Չճամեայ յուրեանին՝ Ամենայն Հայոց հանգուցեալ Հայրապետն Ան շարունակ 30 տարի մօտ դատաւարակն ու ուսուցիչը եղաւ հայ սերունդին. իր գիշերօթիկ վարժարանը Սկիւտարի բարձունքին վրայ իբր կոթող իր անունն ու յիտաակը կը յաւերժացնէ, ու իր հասուցած գաւաիներն

ալ Օննիկն ու Շահանը՝ այսօր կը չարունակեն իրենց մեծանունն հօր կրթական գործը:

Տեսէ՛ք, որք տղաքս, որք Պէրպէրեանը ի՞նչ էր ու ի՞նչ եղաւ, ու ո՞րքան ծառայութիւն ըրաւ իր ազգին ու մատենագրութեան: Ան ո՛չ միայն իր մօրը արցունքը սրբեց ու նեցուկն եղաւ անոր, այլեւ շատ մը ազգատիկ տղոց ու որբերու պաշտպանը: Ան Ազգին զաւակները կրթեց, ու այսօր անոնք լաւագոյն դիրքեր են գրաւած հրապարակի վրայ: Շատ տեսնուած է այս երեւոյթը. օտար ազգերու մէջ ալ, որք ու չքաւոր ծնողաց զաւակներ՝ իրենց յամառ ու յարատեւ աշխատութեամբ ո՛չ միայն իրենց ընտանեաց ու ազգին, այլեւ ծառայած են ամբողջ մարդկութեան:

Պանդխտութեան, կարօտի, ցաւի ու զրկումի տուկալ ու համբերել գիտցէք. արդէն դուք ու բոլոր Հայու զաւակները՝ ցաւի ու զրկումի ծնունդներն եղած էք աս զուրումի երկրին մէջ. ձեր մայրերը անով յղացեր, անով ծներ ու անով են մեծցուցեր են զձեզ. դուք հին Սպարտացւոց զաւակներուն պէս մեծցէք. չար մի՛ ըլլաք՝ չարքաշ եղէք. թոյլ մի՛ ըլլաք՝ ժիր եղէք. պատուրաստուեցէք ասպագային համար սրտով, մտքով ու զարգացումով: Վախկոտ մի՛ ըլլաք, ատի մեր ցեղին բռնապետական չրջանին՝ ամէնէն գէշ խիտն եղաւ. ձեր իրաւունքը, ձեր արդար դատը պաշտպանելու համար անձնուէր ու քաջասիրտ եղէք. բայց ձեր պարտքն ալ կատարելու համար՝ եռանդուն ու փութաջան:

Ձեր գպրոցական կեանքի լնթացքին մէջ տա երեք կանոնը լաւ ըմբռնեցէք ու կատարեցէք. 1. Լաւ կեռե՛ք. 2. Լաւ գրօտակի ըրե՛ք. 3. Լաւ աշխատե՛ք: Աս կանոնաւոր ընթացքը ձեզի մարմնով առողջ ու մտքով զօրա-

ւոր պիտի ընէ: Թէեւ այս կարգի հրահանգները կը տրուին ձեր դաստիարակներու, ձեր ուսուցիչներու կողմանէ, բայց փափաքեցայ որ ես ալ յիշեմ հօս ձեզի իբր ձեր հայրը հոգեւոր: Դուք զիս կը ճանչնաք մեծ մասամբ Հաճընէն, Ատանայէն, Տէօրթ-Եօլէն, Հօսան Պէյլիէն ու Խառնըյի գերմանական որբանոցէն, ուր տեսած, խօսած ու քաջալերած եմ զձեզ, մանաւանդ Հաճնոյ մէջ իբր Առաջնորդ գանուած ժամանակս՝ միշտ ձեզի հետ եղած եմ, զձեզ որբանոց հաւաքելէս մինչեւ անկէ մեկնման ու բաժանման օրս: Ահա այս անգամ սոյն գրովս ալ միշտ ձեր մօտիկն եղած պիտի ըլլամ, ու որքան հեռացած ըլլամ ձեզմէ, սակայն այնքան կը մօտիկնամ ձեզի սըրտովս ու զգացումովս. միշտ կը խորհիմ ձեր վրայ իբր ձեր հոգեւոր հայրը. միշտ կ'աղօթեմ ձեզ համար, որ մեծանաք, զարգանաք ու յաջորդէք ձեր հայրիկներուն:

Որք տղաքս, անշուշտ չպիտի մոռնաք ձեր սիրելի հայրենիքը, ուր որ ալ գանուիք, ուր որ ալ նստած ըլլայ ձեզի ճակատագրին մրրիկը: Մի՛, մի՛ մոռնաք ձեր գիւղերն ու քաղաքը, որքան ալ անոնք քարուքանդ եղած ըլլան. մի՛ մոռնաք այն տնակը, ուր ծնած էք, ուր լոյս աշխարհ է բերեր զձեզ ձեր մայրիկը, ուր ձեր օրրանն ու խանձարուրն է կապեր ու իր մայրական խանդակաթ սիրոյ նէնիներով քնացուցեր է զձեզ: Այս խանդակաթ սիրոյ նէնիներով քնացուցեր է զձեզ: Այս հայրենիքի, այս մայրական զգացումը ամէնէն գեղեցիկ, ամէնէն վսեմ զգացումն է: Մեր հայրենիքն ալ մեր մայրն է. մենք անոր օղն ենք շնչեր, անոր ջրերն ենք խմեր, ան տնուցեր, ան կեանք ու կենդանութիւն խմեր է մեզի: Երեք բան թող ձեր կեանքին, ձեր հոտուէր է մեզի: Երեք բան թող ձեր կեանքին, ձեր հոգիներուն ու զգացմանց հիմն ու խարխիւր ըլլան. ԱՍՏ-գիներուն ու զգացմանց հիմն ու խարխիւր ըլլան. ՈՒԱԾ, ՀԱՅՐԵՆԻՔ ու ՄՆՈՂՔ. աս երրորդութեան

վրայ հիմնուած են բոլոր մարդոց հաւատքը, համոզումը, սէրն ու բաղձանքները: Հաւատքը՝ կը կապէ մարդը իր Արարչին հետ. անձնութեան զգացումը հայրենի հողին հետ. մայրական սրբազան սէրը՝ ծնողաց հետ. ու աս երեք հզօր ու անխզելի կապերը, ո՛չ երկրնքի ուժերը և ոչ ալ երկրի բռնակալներուն սուրն ու հուրը կրնան խորտակել, աս երեքն ալ՝ իրենց ախոյեանները, քաջամարտիկ զինուորները, անյաղթելի բանակները, արիւնաներկ նահատակները ունեցած են բիւրիցս բիւր ու պիտի ունենան յաւէտ:

Արդ՝ ձեր պապենական հաւատքին վրայ պինդ ու ամուր կեցէք. սիրեցէք ձեր հայրենիքը, ձեր ծնողքը: Զէ՛ք տեսած տարագնաց թռչուններու խումբերը, մանաւանդ ծիծեռնակները, որոնք ամէն տարի կը վերադառնան իրենց նախկին բոյնը. եթէ զայն քանդուած ալ գտնեն, դարձեալ կ'աշխատին վերաշինել ու չրաժնուիլ անկէ, ուսկից իրենց կեանքն ու գոյութիւնը սկիզբն էր առած:

Այս զգացումը ալ աւելի զօրաւոր է բանական մարդուն մէջ ու գիտակցաբար: Յրանսացի տղու մը կը հարցնեն թէ, ո՛ր երկիրը գեղեցիկ է. «Յրանսան կ'ըսէ ան, իսկ Յրանսայի տուններուն մէջ, կ'ըսէ, այս ինչ թիւ փողոցը տուն մը կայ, անի սակայն ամէնէն գեղեցիկն է, ամէնէն անոյշը, վասն զի ես հոն ծնած եմ»: Ու դուք սիրելի տղաքս, նոյն անոյշ զգացումը, նոյն վառ սէրը ունեցէք ձեր հայրենիքին ու հայրենի տան ու օջախին նկատմամբ: Նրբ ուսմունք ու արհեստ սորվիք, օտար կամ հեռաւոր երկիրներ մի՛ մնաք. վերադարձէք հոն, ուր ձեր հայրերուն, ձեր եղբայրներուն ջախջախուած արիւնոտ ոսկորները կը հանգչին: Ախ, ո՛վ իմ որբ

տղաքս, չա՛տ նուիրական, չա՛տ սրբազան է ձեր հայրենիքը, Հայաստան ու կիլիկեան աշխարհը՝ ուր ձեր պապերն են ապրեր, ձեր հայ ցեղն է տառապեր, արիւն արցունք է թափեր: Ես հաւատք ունիմ որ մեր հայրենիքին, մեր ցեղին ճակատագիրը պիտի փոխուի. օսմ. սահմանադրական կառավարութիւնը՝ հաւասարութիւնը, արդարութիւնը պիտի գործադրէ, ու թերեւս դուք, որբ տղաքս, մեծնաք ու ապագային տեսնաք այն ամէն երջանիկ ու ազատ օրերը, որ քաղաքակիրթ ու դարգացած ազգերու կեանքին էական պահանջն է: Այո, ես վստահ եմ որ, պատուոյ, ինչքի ու կեանքի ապահովութիւնը վերջապէս պիտի վայելէ մեր դժբաղդ հայ ժողովուրդը: Բռնութիւնը, մոլեռանդութիւնը չկրնար կանգուն պահել կառավարութիւնը. դուք լաւ համոզուած եղէք որ ապագան՝ չինող, չէնցնող ցեղինն է. աւազակները, բռնաւորները, կործանող ու քանդող ցեղերը՝ արժանի չեն ազգ ու մարդ կոչուելու ու անոնք չեն կրնար ապագայ ունենալ:

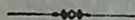
Այդ որբանոցներու յարկին տակ, կեանքերնիդ դուարթ ու շէն թող ըլլայ. մի՛ սիրէք մեղամալձոտ կեանքը. միշտ զուարթ, միշտ ուրախ եղէք, սիրեցէք երգը, երգեցէք ձեր զրօսանքի ժամերուն՝ ձեր սարերուն, ձեր լեռներուն երգերը. երգը ամենամեծ ազդեցութիւնը, ամենէն լաւ տպաւորութիւնը կը գործէ մեր հոգիներուն ու մեր զգացումներուն վրայ, ան՝ վառ ու կենդանի կը պահէ հայրենիքի սէրը, վիշտը, տառապանքը մեր մօքին ու սրտին մէջ: Դուք մի՛ մոռնաք, երգեցէք Սիսուանայ պղպուլին երգը, Սասունի և Զէյթունի ազատ սարերուն տաղերը, օսմ. սահմանադրութեան ազատութիւնը, որ թէեւ չեղաւ ազատութիւնը կատարեալ բոլոր ազգերու:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0413654

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

1. Կեանքը առանց հաւատքի, Ա. մաս ժողովրդական քարոզներու 10.—
2. Կեանքը առանց սիրոյ և յոյսի, Բ. մաս ժողովրդական քարոզներու (անտիպ)
3. Պատմ. Կաթողիկոսաց Հայոց Կիլիկիոյ »
4. Կիլիկեան Գաւառաբարբառ »
5. Վերջին Լեւոնի Ողբերգութիւնը »
6. Արիւնոտ ծրար »
7. Կարմիր ծովը »
8. Հաճոյ պաշարումն ու ինքնապաշտպանութ.ը »
9. Կաթիլ մը ջուր այրած սրտերու (տպուած)

ԳԻՆ 5 ԴԱՆԵԿԱՆ

Առդիւնքը սահմանուած է Կիլիկեան
Որբանոցներու

Կը գտնուի հեղինակին քով Հայէս
և Գրավաճառ Օննիկ Գըլճեանին գրատունը
Կ. Պոլիս, Չափնաֆնրար